

Ա Ի Օ Ե

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸՅԳԷՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԿԱՆ, ԳԻՇԳԻՏԱԿԱՆ
ԵՒ ՔԸԴԱՔԸԿԱՆ

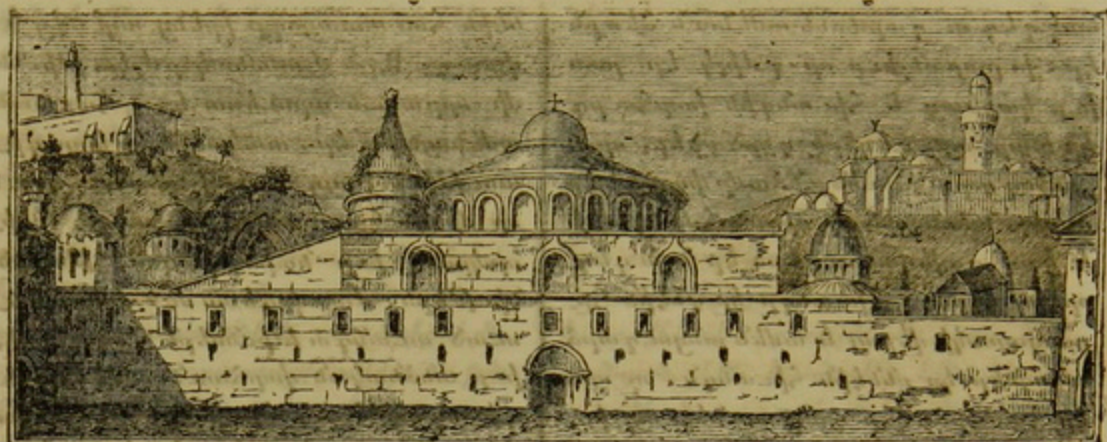
ԻՆՏԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ

ՅԵՐՈՒՍԸԴԷՄ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԱԲԵԱՆՑ

1874

Մ Ի Փ Մ

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 8.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՕԿՈՍՏՈՍ 31
1874.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԴՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԿԱՐԵՒՈՐ Է ՈՒՍԱՆԻՒ, ԶՄԱՐԴԵՆ, ԿԱՐԵՒՈՐ Է ՄԱՐԴՈՅ
ՈՒՍՈՒՄՆ ՆԿԱՏԵԼ ԻՐԵՒ ՀԻՄՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ԴԱՍՏԻՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

Ի՞նչ դեր կը կատարէ ներկայ ընկերականութեան մէջ մարդն ուսանիլն կամ ճանաչելն իրավունքն։ Ի՞նչ ազդեցութիւն կարող է ունենալ այն ճանաչողութիւնն կամ գիտութիւնն ապագային մէջ։ Ահա ծանրակշիւ և կարեւոր հարցումներ, որոյ լուծումն կախուած է ընկերական ամենամեծ խնդրոց շահն ու օգուտն, այն է միտաւոր զարգացումն, ինքնիշխան կացութիւնն, ժողովրդեան այն գոտա կարգերու բարոյական ազնուացումն, (որոց մէջ տակաւին կրթութիւնն կա-

րողացած չէ տարածել իւր բարիքնէրը) և հետեւապէս, ընկերականութեան կամ հասարակութեան երջանիկ բարեկեցութիւնն։

Բժիշկներէն չոտ առաջ կնոր արդէն բժշկութիւնն, կարող ենք ասել, թէ բժշկութիւնն այնչափ հին է, որ չափ նոյն ինքն մարդկութիւնն, վասն զի վատկութիւնն անբաժան լինելով ի մարդոց և ամենուրեք հետապնդելով նմա, մարդն ստիպուած էր իւր աղէտներն ամբելու և թէթեւցնելու համար միջոցներ որոնել։ Այն ժամա-

նակ դեղ ու դարմանն ամենուն ձեռքն էր . իւրաքանչիւր որ բժիշկ էր ըստ իւր կարեաց և հիւանդին խորհուրդ կը տար այն գեղերն գործածել , որոց յաջող զօրութիւնն անձամբ փորձած էր ուրիշ նմանօրինակ պատահմանց մէջ և կամ գովեստներ լսած էր նոյն դեղ օրէից վերայ : Հիւանդը կը գնէին հըրապարակի վերայ և ամեն տնցուդարձ անողներ կը քննէին հիւանդն . ոչ սբ , կը համարձակէր զանց առնել . այլ իւրաքանչիւր որ կը յայտնէր իւր կարծիքն կամ խորհուրդն , թէ՛ ակնհաստես լինելով մի նմանօրինակ հիւանդութեան իւր աղջականի կամ բարեկամի մօտ , թէ՛ լսած լինելով խօսքեր նոյնպիսի հիւանդութեան վերայ : Բըժրչկական գիտութիւնն ընդարձակ չէր , այլ ամփոփուած էր քանի մի բնկրդենական վարժութեանց կամ գործական փորձերու մէջ լուացմանց եւ ինչ ինչ բուսոց եւ արմտեաց կիրառութեան մէջ , որոց անունն ու ազդեցութեան համբաւն պահպանուած էր աւանդութեամբ : Եւ սակայն սոյն պարզ արուեստէն յառաջացած բարիքներն այնքան էին , որ աստուածոց կարգը դասած էին այն մարդիկն , որոնք յատկապէս իրենց անձն նուիրած էին իրենց նմանեաց վիշտերն սփոփելու և յաւոյ դիւր ու դարման գտնելու համար : Այսպիսեաց առաջինն եղաւ Էսկուլպպ , որոյ համար յատուկ մեհեաններ շինուեցան և սպասարկու քուրմեր կարգուեցան , որք , Ասկլէպեան անուամբ , կը պարապէին բժշկական արուեստիւ : Հիւանդներն կամ նոցա ծնողքն ու աղջականքն կը դիմէին ի մեհեան չ'աստուածոյն , որ իւր պաշտօնէից բերանով սրտոգամներ կը յայտնէր (մեծաւ մասամբ խիստ միջին և դժուարիմաց) որոց մէջ դարման կը գտ-

նէին հաւատարացողք իրենց աղէտից և վշտաց : Այն ժամանակ բժշկութիւնն մի սրբազան արուեստ էր , հաւատն ամենայն ինչ էր , տակաւին չը կար գիտութիւն Բայց շուտով տեսնուեցաւ , որ միայն հաւատն բաւական չէ : Հիւսկիրատ իւր նախորդներու թողած նիւթերն , ժողովրդեան մէջ պահպանուած աւանդութիւններն ժողովելով , իւր անձնական փորձառնութեանց և գիտողութեանց արդիւնքն եւս նոցա հետ միացուց և իսկապէս եղեւ հայր բժշկական գիտութեան :

Նոյն ժամանակէն ՚ի վեր բժշկական գիտութիւնն յառաջադիմութիւններ ունեցաւ , թէ և ոչ անընդհատ կերպիւ : Եղան ժամանակներ , որ կանգ առաւ և նաեւ յետս ընդ կրունկն դարձաւ : Հաստատապէս փիլիսոփայութիւն միայն ամենամեծ ազդեցութիւն ունեցաւ բժշկական գիտութեան վերայ , որ ենթակայ էր հանապազ կրօնական գաղափարաց , ինչպէս կը տեսնենք , որ ՚ի սկզբան միջին դարու , կրօնաւորք , (որք հզօր ազդեցութիւն ունէին) միմիայն իրենց կը վերապահէին բժրչկական կիրառութեան իրաւունքն , որ աւելի աղօթից , զգեստուց և սրբոց մասանց զօրութեան մէջ կը կայանար , քան թէ գեղօրէից գործածութեան : Գիտութիւնն չէր օժանդակէր հաւատոյն : Որովհետեւ մարդոյ մարմնոյն կազմակերպութիւնն չը գիտէին , անհնարին էր ուրեմն որ մարմնոց վշտերն ու յաւերն կարենային ազդու կերպիւ ամօքել : Այսպէս միայն Աստուծոյ կ'ապաւինէին , միայն Աստուծմէ կը սպասէին բժշկութիւն :

Երբ հին և միջին դարուց մէջ յառախ պատահած աղիտարքեր ժանտախաններու եւ մահատարածամներու պատմութիւնն նկատողութեան առնուեք , կը տեսնենք ակներեւ , որ մար-

դրն լիալին չը գիտէր այն օգնութեան հնարքներն, զորս կարող էր իւր հանձարոյն մէջ գտնել: Բժշկապետ Լըբուրն, նոյն ժամանակաց մարդակոտոր ժանտախտներու վերայ խօսելով՝ կ'աւել թէ գաղտնի ազդեցութեանց կը դիմէին և կամ աստուածային վրէժ խնդրութեան կը վերագրէին այն աղետաբեր արկածներն ու չորիքներն, զորս այսօր քաղաքակրթութիւնն ջնջած է և կը ջնջէ նորանոր հետազօտութեամբ: Ներկայ ժԹՊ դարուս մէջ կարող չեն տակաւին ամեն բան իսկապէս բացատրել: Բայց յառաջագիւմութեան արդիւնքն իսխտ նշանաւոր և զգալի է: Ենորհիւ բժշկաց ուսում նախընտրութեան եւ հետազօտութեան գտնուած են արդէն այն ախտերուն պատճառներն, որք երբեմն Եւրոպայի ժողովրդոց առանհն մին կը կոտորէր: Միջին դարուն մէջ Աստուծոյ գթութիւնն շարժելու և ամօքելու համար (զոր բարկացած կը կործէին) աղօթքներ և հրապարակական թափօրներ կը կատարէին: Այսօր եւս կը տեսնենք մէք թափօրներ և կը լսենք հրապարակական աղօթքներ: Բայց սոյն կրօնական հանդէսներու հետ կը խառնենք նաև բոլորովին նիւթական միջոցներ, առանց որոց անհնարին է ախտաժեւորութիւններն հաղածել այն տեղերէն, ուր մարդոց առաջնութեան փնտախար եւ տարակտարոր պտուճառներ կը գտնուին: Թրինակի համար, ինչպէս կարելի է միմիայն աղօթքով ժանտախտէնդն (տիֆուս) սպառնալու ջնջել այն տեղէն, ուր կը գտնուին խոնութիւնք, անմաքրութիւնք և չքաւորութիւնք: Ինչպէս կարելի է բնդհատական վերման (որ կը գաղարի և դարձեալ կը սկսի) ապակնիչ ախտը վերջացնել այն քաղաքէն, որ չընտպտուած է ճահիճ

ներով եւ ճախնուտներով: Այս պատճառներէն այնպիսի հետեւանքներ կը ծնանին, որոց ազդեցութիւնն կարելի է ջնջել միայն այն միջոցներով, զորս առաջապահութեան ուսումն կը ներկայացնէ հասարակաց բարին խորհող տէրութեանց:

Նախնիք չունէին սոյն միջոցներն, և որովհետեւ բնութեան խորք թափանցած չէին և անգէտ էին հիւանդութեանց պատճառներուն, ուստի կը համարէին զայնս իբրեւ պատուհաս Երկնից և կը դիմէին սրբոց, որպէս զի նոցա միջնորդութեամբ ստանան յԱստուծոյ այն աղաքինութիւնն, ինչ որ կը ստանան այսօր բժշկական գիտութեան և առողջապահիչ ուսման չորհուրէն: Նախնիք միայն կ'աղօթէին ժանտախտներու ժամանակ, իսկ այսօր յառաջագիւմ մարդկութիւնն ո՛չ միայն կ'աղօթէ, այլ աղօթից օժանդակութեան հետ կը խառնէ և իւր գիտութիւնն, իւր զգուշութիւնն և իւր պատրաստութիւնն հիւանդութեանց և ախտից առաջն առնելու:

Այսպէս ուրեմն, ներկայ ժամանակին մէջ, երբ կը տեսնենք մէք որ զանազան երկիրներ ճարակ կը լինին մահաբաժաններու և ժանտախտներու, չենք ասել թէ Երկնից պատիժն է, որովհետեւ սոյն խօսքն, սոյն բարբառն անցած դարուց բարբառ է: Այժմ կարող չենք նոյն բարբառն դործ դնել, վասն զի ուսած ենք պատճառներու մէջ իրենց կապակից հետեւանքներն նշմարել և հետեւանաց մէջ պատճառներն: Բայց յայտմանէ, որովհետեւ քաղաքակրթութեան յառաջագիւմութեամբ յաճախակի եւ ուժգին ժանտախտներն նուազած են և քանի մի տեղերէ իսպառ չքոյցած, ուստի միայնակի ապացոյց է այն՝ աւելն անկեղծ մարդկանց համար, որ

գիտութիւնն կորողացած է լրածել այն խնդիրներն, որոց մէջ հաւասան կր տկարանար: Աւր որ երկրորդորձութիւնն ծաղկեցաւ, ճահիճներն յամաքեցան, գետակներն ամփոփուեցան, կռուողներ շինուեցան, քաղաքացիքս եւ բնակարանաց մոքրութիւնն հողացողութեան առնուեցաւ, կռուութեան հանդուժիւնն եւ տեւջութիւնն լուսաւոր մտքականց յանձնուեցաւ, առողջապահական ուսումներն եւ հմտութիւններն բնագործակեցան, այն տեղ ժամտախոսներն եւ նաւագեցան, դադարեցան, որոնք յաճախ ժողովուրդներն մահուան ճարակ կը տային: Արշախ որ ագիտութիւնն հալածեցաւ եւ գիտութիւնն աւլոյսն փութանակեց, զոր սփռեցին բոլոր Աւրասիայի վերայ բնագիտական եւ բնական ուսումներներն, այնչափ բաղմամբ ախտեր եւ հիւանդութիւններ նուաղեցան, չքացան, արմիք աւելան հասնաւորներէ կը յառաջանային: Քաղաքակրթութիւնն այնպիսի փրկարար ազդեցութիւն ունեցաւ, որ կարող էր ասել թէ՛ քաղաքակրթութեան շնորհիւ հասարակաց առողջութիւնն կատարեալաբար եղաւ, փանդի հիւանդութիւնն աւ մահուան ստատիկ կտորածներն գրեթէ միշտ յարակից են թշուառութեան, չքաւարութեան եւ տգիտութեան, ինչպէս այսօր իսկ կը տեսնենք, որ այն ժողովուրդներու կամ հասարակութեան այն դատարարներու մէջ աւելի յաճախ են, ուր կեցութիւնն վատաբախտի է եւ առողջապահական գիտութիւնն աւ տեսչութիւնն տակաւին հասած չեն յողնութիւն:

Բայց պէտք է խառնովանիլ անկեղծօրէն, որ քաղաքակրթութիւնն, եթէ ի սկզբան մի կողմէն քննեց հիւանդութեանց պատճառներու մեծ մասն, ու

բայց զրեթէ կը ճարտարէր մարդիկ զրեւ համանդամայն, միւս կողմէն եւ ծնաւ շատ անհասարակ տեսեր, որք հազիւ կը պատահէին կամ բարբառային անձանցով էին բարբարոսութեան գալուց անբարբառակիրով ժողովուրդներուն: Արդեւ տեւ քաղաքակրթութիւնն նոր տեսած եւ տակաւին անկտոր է, այն տեսերն եւս նոյն անկտորութեան արդիւնքն են եւ անշուշտ որ աւելորդ պիտի նուաղին եւ չքանան, որչափ քաղաքակրթութիւնն յառաջադիմէ եւ իւր կատարելալ լրութիւն հասնի: Այն հիւանդութիւններն, որք բնականաբար անձանցով էին հին գալուց մէջ, սկսան երեւիլ ի Հռոմէ: Արք Հռոմ վերադարձան կատարեալ հասարակութեան, աշխարհակալներու արարական զարքն աւ բարբն ապականեցան: Այս նշան եղաւ անկման: Այն ժամանակ Հռոմէական քաղաքակրթութիւնն շատ յառաջ գնացած էր եւ սակայն ի մտահաւարի անհասարակ տակաւին խառնուեալ էին մարդոց ճանտողութեան մէջ: Արեւատը եւ գարնութիւնք միայն յառաջացած էին, եւ այս իսկ էր պատճառն, որ մարդոց մասաւոր կարգութիւնքն յանչափ զարգանալով կը փնտռէին մարմնայն եւ կենսական հիւանդութեանց: Քաղաքակրթութիւնն սրեցաւ որ յառաջացած լինի, ամենեւին փնտա չէ կորող դարձել, եթէ տեւութեանց կատարեալական ճարտարութեան եւ հանձարոյն հետ ընկերակամութեան անդամներն եւս հմուտ լինին մարդոց ճանտողութեանն կամ գիտութեանն եւ ամենեւին այն անպատահութիւններն չեն հանդիպիր որք յառաջ կը գան մասնաւորաց արգիտութիւնէն:

Այսօր հիւանդութիւններն ճանաչին եւ գարմանին այնպիսի մի ընդարձակ գիտութիւն է, եւ կը պար-

Հանձնէ այնպիսի մշտական ուսումնա-
սիրութիւն, այնպիսի յարատեւ խը-
նամբ ու հոգսայտութիւն, այնպիսի
խորին մտադրութիւն, և, քանի մի
դժուարին սրարագայից մէջ, այնպիսի
կատարեալ անձնութեան թիւն, որ
սեպհականութիւն կամ բաժին եղած
է խիստ սակաւութիւն անձանց, որք ի
բոլոր կեանս ճգնելով, մշակելով եւ
երբեմն վտանգաց ենթարկուելով հա-
զիւ կարող կը լինին մարբել մի խիստ
փոքրիկ մասն այն ընդարձակ հորիզ-
նին, որ իրենց առջեւ կը բացուի:
Բժշկական գիտութեան ընդարձակու-
թիւնն, բաղմանեմակ ախտերու կու-
տակութիւնն, որոց ենթակոյց է մարդն,
նոյս պատճառներն հետազոտելու դը-
ժուարին ուսումն, նոյս առաջն առ-
նելու միջոցներու դժուարին ընտրու-
թիւնն, այսօր իսկ կործես թէ մար-
դին ճանաչելու և ուսանելու գիտու-
թիւնն հասարակաց բաժին լինելու
հնարաւորութենէն կ'հեռացնեն և մի-
միայն ի ձեռս սակաւուց ազատան
կ'առնեն: Սակայն իւրաքանչիւր որ կը
փափաքի զինքն ճանաչել, ոչ մի մարդ-
կային գիտութիւն չը կայ, որ այնքան
կտրեւոր լինի մարդոյն, որքան իւր
անձին գիտութիւնն, և սակայն այնչափ
մեծ է նորա դժուարութիւնն և խրը-
տուցիչ նորա սկզնաւորութիւնն, որ
չեն համարձակիր ձեռնամուխ լինիլ:
Արքանան մի դատաստարտելի ան-
տարբերութեան մէջ, կամ կուրօքէն
իրենց անձն կը մասնեն տգէտ և ճար-
տար խաբերաներու, որք նախապա-
շարուներն շայելով ու փայտայելով,
մարդկութեան տկար կողմն ձեռք ա-
ռնելով կը գուրգուրեն այն սիրելի
կուրքերը, որոց առջեւ տկար մարդ-
կութիւնն ծուր իջանելով կ'երկրպա-
զէ, օգուտ կը բաղեն այլոց տգիտու-
թենէն և սնապաշտութենէն և նոյս

յիմարութեան վերայ կը հաստատեն
իրենց բաղդի և ախտը փառաց պա-
տանդանն:

Մեծ վնաս չը կայ այս տեղէն, կ'ա-
սեն բաւագոյններն⁽¹⁾, աշխարհն կ'ա-
զէ խաբուիլ, թող խաբուի: Աշխար-
հն կը սիրէ միտախեղան, (խորհրդա-
կան) անիմանալի և անբացատրելի բա-
նիւր, իւր սիրածն իրեն կը տրուի եւ
իւրաքանչիւր որ գոհ կը լինի:

Ոչ, ոչ, կը սխալին բաւագոյն, որ
իւրաքանչիւր որ գոհ չը լինիր. անհագ
եւ անխորհուրդ ամբոխէն արտաքոյ
կան մարդիկ, ճշմարիտ բարեկամք
մարդկութեան, որք կը խորհն, կը
հսկեն, կը վշտակցին, և խորին ցաւակ-
ցութեամբ կը դիտեն, կը զննեն տգի-
տութեան եւ անհագութեան մահա-
ռիթ ազդեցութիւնքն, որք ոչ միայն
կը ճարակին ընկերականութեան ստու-
րին դատարարներու մէջ, այլ նաեւ
կ'իջնեն հարուստներուն և աշխարհի
հզօրներուն: Հարուստներն ու հզօր-
ներն եւս կամին խաբուած են: Նա-
յեպէք աֆնաբոյժ դեղերու շքեղ ա-
նուններով սլակաւած ցանկին, որոնք
յանդգնաբար օրագրաց և լրագրաց
շորրորդ երեսն կը գրաւեն և անամ-
թաբար կը յայտարարեն ոսկեղէն դու-
րն վերականգնանայնելու: Նայեցէք
նմանաբուժութեան և ոսկեղոծ ոտդ-
նափուռոյն, որ Ռե-վալենտա արաբիքա (Re-
valenta arabica) մեծահնչիւն ա-
նունամբ կը հռչակուի. նայեցէք հո-
գեպաշտութեան⁽²⁾ և քնաչղկութեան

(1) Հեռեւորք այն փիլիսոփայութեան, որ բա-
ւագոյն-բաւ (optimisme) կ'անուանի և ամենայն
ինչ բաւ կը համարի, նաեւ հիւսնագութիւնք, ցաւք
և վնասք:

(2) Հոգեպաշտութիւն կամ հոգեկանութիւն
(Spiritisme) կ'ասուի այն փիլիսոփայութիւնն, որ
ամենայն ինչ հոգեւն կը վերագրէ, մարմնոյն ար-
ժէք չը տալով:

վերսրերեալ գրուածոց . նայեցէք ծովային եւ հանքային ջրոց բաղանեաց , որք օրաւ ուր կը բաղմանան եւ ամեն տարի առողջութեան եւ զուարճութեան ծարաւի բիւրաւոր մարդիկ իրենց ծոցն կ'ընդունին : Նայեցէք այս ամենուն , քննեցէք եւ տեսէք , թէ ինչ է ներկայ սերունդի վիճակն , որոյ մէջ մեր կ'ապրիմք : Յաւ է տեսլ , որ այսպիսի խորին քննութեամբ ամեն տեղ կը ներկայանայ մեզ տակաւին տիտւոր տեսարան այն դաստիարակութեան , որ խմորուած է հին մոլորութիւններով եւ բարբարոսական անհեթեթ նախապաշարումներով :

Յոց տանք աներկիւղ , թէ ուր կը գտնուի չարիքն , յուսալով գոնէ մատնանիչ առնել այն ազդու միջոցն , որով կարելի է դիմադրել իրաց այս տըխուր վիճակին :

Հռչակաւորն Բօկ կ'ասէ՝ եթէ ուշագրութեամբ քննեմք ներկայ սերունդի եւ մանաւանդ կանանց եւ մանկանց ֆիզիքական կազմուածքը , կը գտնենք զայն մի ամենաողբալի վիճակի մէջ : Ամեն տեղ կը տեսնենք ցաւալի աղաղակներ եւ հառաչանքներ , կուրծքի ցաւ , վշտակրութիւն ներքին մասանց մարմնոց , տկարութիւն մարսողութեան եւ մանաւանդ ջրային գրգռութեան անոտակրութիւն , որ ահարկու է քան զամենայն , եւ կը յայտնուի մերթ ամենատեսակ ջրացաւութեամբ , մերթ փայծաղնացաւութեամբ , մերթ աստիւ ակոնդէաց , մերթ խեղացնոր սեւամաղձութեամբ եւ մերթ արգանդացաւութեամբ : Ուր թողունք արիւնահոսութեան (մոյստը) յաճախութիւնն , յօդուածացաւն , կաթուածահարութիւնն եւ այլ հազարաւոր անոտեր , որոնք բաղմամբիւ հիւանդներ կը քարշեն թէ ի հնումն ծանօթ եւ թէ ի նորումն համբաւ ստացած

բաղանքներն : Թէեւ դադանի դեղորն , դարմաններն եւ ջրաբուժական շէնքերն կամ հաստատութիւններն կը բաղմանան , բայց ապաւինող թշուառներն առողջութիւն չեն գտներ : Ուր թողունք նաեւ բաղմագիմի մարմնաւոր պակասութիւններն , խեղանդամութիւնն , որով այնքան երիտակարդներ անյարմար կը դատուին զինուորական ծառայութեան : Այս երիտասարդներէն շատերն անտաքած են ի ծաղիկ հասակի պատանեկութեան , որ աւելի շքեղ եւ զուարթ պիտի լինէր : Սոյն մարմնական վատթարութիւններն կամ պակասութիւններն շատ անգամ կը յառաջանան նոսել մայրերէն , որք տկար լինելով իրենց զաւակներն ինքնին դիւցանելու համար , օտար խնամոց եւ ստեանց կը յանձնեն , որք բաղմոց անբաւական են եւ միշտ անբնական , ուռտի եւ մանուկներն վարձկան կաթին հետ կը ծծեն հիւթ եւ սերմն բաղմամբիւ հիւանդութեանց եւ նոյն իսկ իրենց ծննդեան օրէն ուղղակի անձնատուր կը լինին անոտակիր եւ թշուառ կենաց եւ շատ անգամ ես իրենց տգիտութեամբ եւ անփութութեամբ կը խորասուղին այն անդունդին մէջ , որոյ եզրին վերայ գրուած էին : Ի՞նչ կարելի է սպասել ապագային մէջ այսպիսի մարդիկներէն : Ի՞նչ պէս կարելի է խախտու եւ ցաւագար մարմնոց մէջ զօրաւոր հոգի գտնել : Նոքա , որոնք անվարժ եւ անկարող են մարմնաւոր կրթութեան եւ շատերն նաեւ կը սոսկան եւ կը զղուին իսկ սոյնպիսի մարդերէ կամ աշխատանքներէ , նոքա միշտ անկարող եւ անպիտան են նաեւ մոտաւոր աշխատանոց համար : Նոքա անվարժ եւ անընտել են նիւթական փաստակոց եւ տաժանութեան , ուստի եւ միշտ ծանր է իրենց համար բարոյական աշխատութիւնն : Մա-

չուած լինելով արդէն, առանց գործ մի գործելու, մի բանի եւ եթէ կը ձգտին, այն է հոգւոյ և մարմնոյ հանգրտութեան։ Այս բարոյական անկումն կամ վատթարութիւնն ծագումն կ'առնու մարմնական վատթարութենէն։ Շատ դիւրին է սորա պատճառն գտնել։ Բուն պատճառն այն է, որ մարմնոյն արուած խնամքն ու հոգացողութիւնն հակառակ է բնութեան պահանջածին։ Մնողաց, դաստիարակաց, նոյն իսկ նոցա մասնակցաց բոլոր ջանքն ու ձգունքն գոցեա մրցելով կը մրցին սոյն գեղեցիկ հետեւանքն հաստատելու։ Ձր գիտեն, ոչ մարդոյ մարմնոյն կազմուածքն, ոչ նոյն մարմնն կազմող գործարաններն, ոչ նոցա յատուկ և սեպհական պաշտօններն, ոչ սոյն պաշտօններու կամ գործողութեանց վերայ ազդող պատճառներն, որք կը նպաստեն կամ կը խափանեն ազատ գործողութեան ընթացքն։ Ձր գիտեն նոյնպէս թէ ինչ ազդեցութիւն ունի մարմնն հոգւոյ վերայ։ Արդ՝ չը մոռանանք բնաւ, որ միաբը մարդոյ մարմնոյն մէջ գործարան ունի, այն է ուղեղն։ Եթէ ուղեղն հիւանդ է, միաբն եւս հիւանդ է, և այս հիւանդութիւնն է ահա առիթ ցնորամտութեան, զառանցանաց, դանդաղման, խեղացնորութեան և յիմարութեան։ Եթէ ուղեղն վատ կազմուած է և կամ իւր մասներէն մի մասն պակաս է, մտաւոր պաշտօններն չեն կաարուիր, եւ այս տեղէն կը ծագի ահա պակասամտութիւնն, ապշութիւնն։ Մտաց պաշտօններն չեն կարող կատարուիլ առանց ուղեղի եւ որպէս զի մտածութիւնը կամ միաբն առողջ լինի, պէտք է որ ուղեղն եւս առողջ լինի։ Ուղեղն հիւանդութիւններն, որք յայտնի են իմացականութեան ամբոխմամբ և

մտացնարութեան կերպ կերպ երեւոյթներով, խիստ հասարակեալ են մեր օրերուն մէջ։ Ինչ զարմանալու բան կայ այստեղ։ Մարդկեղէն կազմակերպութեան կամ տնտեսութեան մէջ գործարաններն այնպէս աղխաղուած են իրարու հետ, որ միոյն ակտակութիւնն իսկոյն կը շփոթէ և միւսներու պաշտօնակատարութիւնն։ Շատ անգամ տուած է թէ՛ թոքախտի ծիրակախներն կամ բարակացաւով ակտաւորներն ամենէն աւելի համբաւաւոր և գրաւիչ ներկայացուցիչներ ունին արուեստից և բանաստեղծութեան առգարիղին վերայ։ Բայց սովաւ ամենեւին չը տկարանար մեր պաշտպանած խնդիրն։ Վասն զի յաճախ կը պատահի, որ հիւանդոտ մարդիկ հանձարոյ ցղմանքներ կ'ունենան և այս կ'ապացուցանէ միայն նոցա ջրղոյին կազմուածոյ առաւելութիւնն։ Բայց այս փայլուն վայրկեաններուն մէջ դատելու չէ։ Պէտք է նկատել նոցա սովորական կենաց ընթացքն, և իսկոյն կը տեսնուի, որ արգարեւ նորա շունին իրենց մտաւորական կաթողութեանց լիութի կատարելութիւնն։ Մարդոյ մտաւորական կենաց կատարելութիւնն կը պահանջէ անշուշտ և նիւթական կամ մարմնաւոր կենտոյ՝ զուտարելութիւն։ Եթէ մտնաւոր բացառութիւններ եւս յոռաջ բերուին այս մասին, դարձեալ ընդհանուր ամամբ բոլորովին չճարիր և ստաց է սոյն դատումն կամ կանոնն։

Մէք յայժմ այն ժամանակին մէջ չենք, յորում ամբարշտութիւն կամ սրբապղծութիւն կը համարուէր ասել թէ՛ որ և իցէ մարմնեղէն գործարանի այլալլութենէն կամ վատթարութեն յառաջ եկած են իմացականութեան ամբոխմանքն կամ տկարութիւնքն, թէպէտ և չը գիտենք տակաւին սկզբ

քնակուն գործիչներու ներքին յատկու-
թիւնն, որք նիւթը կը կերայտ. որեն,
չարժուած կը հաղորդեն նիւթին, զա-
նազան դրոյ մէջ գնելով, որով կեն-
դանու թիւնն կը կազմուի. Ե. Ե. Ե. Ե. Ե.
չափո հաւաստեալ գիտենք, որ որ-
տոքին աշխարհի մեր քղաքին կազմու-
ծոյն վերայ ազգած տպուորութեանց
եւ մեր զգայականութենէն եւ խնայա-
կանութենէն արտաքայ յայտնուած
տպուորութեանց մէջ յարաբերու-
թիւնն կայ: Մեր ֆիզիքական կազմակերպո-
ւելէն կը ծագի մեր դժբախտութեան եւ ի-
մացականութեան բոլոր երեւոյթներէն: Դրական
ծանօթութեան կամ գաղափարն: Որչափ որ
ուղեղն կը զարգանայ, այնչափ եւս մի-
տաւորական կարողութիւնքն կ'աճին:

Լորօրն կ'ասէ թէ՛ զգայականու-
թիւնն եւ խնայականութիւնն կը ծնին,
կ'աճին, կը սղառնին եւ կը չքանան
մարմնոյն հետ: Զգայականութիւնն
եւ խնայականութիւնն աննշան եւ ոչ
ինչ են սողմին մէջ, կը նկարագրուին
սողմնային կերպս որութեան ժամա-
նակ, անգոր եւ յողգող են մանկան
մօտ, կ'աճին պատանեկին մօտ, կը զ-
բանան եւ լուծեան կը հասնին երի-
տասարդին մօտ, կը նուազին ծերուն-
ւոյ մօտ, անգործ են քնոցած մարդոյ
մօտ, ոչինչ են ապուշի (idiot) մօտ,
թիւր եւ վեր ի վերոյ են յիմարի կամ
ամմաի մօտ, եւ խաղաւ կ'ոչնչանան,
լստ ախց Մինէի, երբ այն կատարա-
ծին կը հասնին, յորում մարմնոյ հրա-
շաղի, բայց կորստական մեքենային
զսպանակներն եւ լարերն կը մաշին, որք
զայն կ'արտադրէին:

Մտաւորական կարողութեանց եւ
մարմնեղէն կազմուածոյն իրարու հետ
ունեցած յարաբերութեան հետադ-
առութիւնն կը յարուցանէ փիլիսոփա-
յական ամենէն ծանրակշիւ եւ ամենէն
հիմնական խնդիրներն, որ եւ կը սրբ-

տաւորէ զմեզ քանի մի խօսք տակդ այն
մեծ վեճին նկատուածք, որ միշտ բա-
ցուած է նիւթապաշտ եւ հոգեպաշտ
փիլիսոփայից մէջ: Այժմ տեսիք որ ըզ-
գայականութիւնն եւ խնայականու-
թիւնն ուղեղին մէջ է, պիտի պա-
տասխանեն մեզ թէ՛ ուրեմն հոգին
պաշտօն չունի, որ մեծ մոլորութիւն
է եւ ծագած է բարեբաւ չափութե-
նէն: Ուղեղն միտք կամ խնայականու-
թիւն չէ, այլ դարձարան է խնայակա-
նութեան, գործի հոգւոյ, առանց ու-
րոյ աննիւթ հոգին կարող չէ երբեք
յայտնուիլ կամ արտադրուիլ իւր գոր-
ծերով: Երբ մի վերքով կամ ուղեղի
որ եւ իցէ նիւթական այրայութեամբ
մարդոյ մտածողական զօրութիւնն կայ-
լայլի, հոգին եւս չը գտնելով իւր գոր-
ծին բնական արտադրութեան կարե-
ւոր վիճակին կամ պայմանին մէջ, համի
կը մնայ: Զննել կամ ուրանալ հոգին,
ինչպէս կը բաղձան նիւթապաշտք, կը
նշանակէ բոլորովին անլուծանելի վի-
ճակի մէջ գնել բոլոր այն խնդիրներն,
որոնք բարոյական օգնաց կը վերաբե-
րին, եւ որոյ վերայ կամք չունիմք խօ-
սիլ այս անգ: Ընդհակառակն ենթադ-
րել թէ, մարմնոյ կազմուածէն ան-
կախ, կայ հոգւոյ մէջ զգայականու-
թիւն եւ խնայականութիւն, կը նշա-
նակէ ուրանալ մի յայտնի իրողու-
թիւն, զոր փորձով նուիրագործած է
դաստիարակութեան ազդեցութիւնն:
Ուրեմն ճշմարտութիւնն մի միայն այն
երկու դրութեանց մէջ կը կայանայ եւ
ոչ այլուր: Եթէ չը կայ հոգին, չկան
ուրեմն եւ բարոյական կարգ կամ օրէնք:
Եթէ կայ հոգին եւ յարաբերութիւն
չունի մարմնոյ հետ, այս մի եւ նոյն է՝
թէ չը կայ, որ դարձեալ կը նշանակէ
բարոյական կարգն ու օրէնքն ջնջել,
ոչնչայնել: Հոգւոյն անշուշտ պէտք է
դարձարան իւր գործողութիւններն

յայտնելու համար, և այս յայտնու-
թիւնքն այնքան պարզ ևւ դիւրաւ
թեամբ կտրտագրին, որքան որ դու-
ծարանն լաւ վիճակի մէջ է, և կատա-
րեւորորժուած դատարարակութեամբ
Թո՛ղ տրեմն ծնողք և դատարա-
րակք հաճին զարդայնել իրենց յանձ-
նուած մանկանց խնայականութիւնն,
ընդործակել նոցա մտածութեան հո-
րիզոնն և ընդհատել առնել նոցա միտ-
քրն սովորականէն սաւելի բարձր առ-
տիճանի հասնելու. բայց ինչպէս պի-
տի կատարեն այն պաշտօնն : Եթէ
գիտեն նոքա, որ ուղեղն մտածութեան
գործարանն է, կը հասկնան անշուշտ,
որ այն գործարանի վերայ աղդող ա-
մեն պատճառներն, թէ՛ ՚ի բարին և
թէ՛ ՚ի չարն, կը կերպաւորին և կար-
տագրին մտածութեան շնորհիւ, որ
կարեւոր սլոյմանն է ուղեղին : Արդ՝
այն արտագրութիւններն որպէս զի-
ջը շիտթին, չը խանգարին, պէտք է
ճանաչել և առաջն առնուլ խանգար-
ման պատճառներուն, որոնք առաջ
կը գան թէ՛ արտաքուստ և թէ՛ ՚ի ներ-
քուստ բարոյական յոժարութիւննե-
րէ, ցանկութիւններէ եւ կիրքերէ :
Բայց միայն այն պատճառներն ուսու-
նին և ճանաչելն բաւական չէ. այլ
պէտք է իմանալ նոյնպէս թէ ինչ
կերպիւ կը ներգործեն և ինչ կերպիւ
կ'աղգեն ուղեղի վերայ : Այս նպա-
տակին հասնելու համար հարկ է ան-
շուշտ ուսանիլ եւ ճանաչել ուղեղի
կազմակերպութիւնն և իւր պաշտօնն :
Եթէ կամենանք արգիլուլ, որ չը խան-
գարին և չայլայլին ուղեղի կազմակեր-
պութեան մասներն, ՚ի զուր և անու-
գուստ կը լինի մեր քանքն, և թէ կա-
տարեալ ծանօթութիւն չունինք ու-
ղեղի վերայ : Ուղեղի պաշտօնն մեծ
աղգեցութիւն ունի ուրիշ գործարա-
նայ վերայ և այն գործարաններն եւս

փոխադարձ աղգեցութիւն ունին ու-
ղեղի վերայ, այնպէս որ գործարանայ
ցաւակրութիւնն կը փոխանցի նմա-
նայէս և ուղեղին, և ահա՛ կը հետե-
ւի այս տեղէն, որ ուրիշ գործարան-
ներն ուսումնասիրելու ժամանակ հարկ
է անշուշտ ուսումնասիրել ընդ նմին և
ուղեղի գործարանն : Ամենայն ինչ աղ-
խաղած է մարդկային մարմնոց կազմա-
ւորութեան մէջ, և ինչպէս որ ական-
ջայ իրութիւնն շատ անգամ յառաջ
կը գայ ուրիշ գործարանայ հիւան-
դութենէն, նոյնպէս կարող են նոքա
այլայլել և խանգարել մարմնոց կազ-
մութեան կամ անտեսութեան ուրիշ
մասանց պաշտօններն :

Ջանանք խնդիրն աւելի պարզել :
Մարդոց մարմնոյն ուսումն կարելի հա-
մեմատել այն ուսմանն, որով մի հա-
սարակ գործաւորն կ'ուղեն մեքենա-
չէն դարձնել : Ինչպէս կը կատարուի
այն քանքն կամ ուսումն : Նախ՝ կու-
սուցանեն գործաւորին, որ մեքենայի
շինութեան առաջին եւ ամենակա-
րեւոր նիւթն է երկաթն : Նա կ'ու-
սանի երկաթի զմնազան տեսակներն
եւ իրենց յատկութիւնն, երկաթն
հանելու, զտաւելու և զտելու զանազան
եղանակներն և այն պատճառներն, ու-
րով մի տեսակն աւելի ընտրելագոյն կը
լինի քան զմիւսն : Ապա ցոյց կը արուի
այն գործաւոր աշակերտին երկաթն կը-
ռելու և զմնագան ձեւերու վերածե-
լու միջոցներն, որպէս զի երկաթն կազ-
մէ մեքենայի ամբողջացուցիչ մասուեղ-
ներն : Յոյց կը արուի, թէ ինչպէս կը
յօդին և իրար կը կապակցին զմնա-
զան կապներն, ցոյց կը արուի այն
պատճառներն, որք կը չարժեն մեքե-
նան, կը թուլացնեն, կը փութացնեն,
և այլն : Յոյց կը արուի խանգարուելու
պատճառներն եւ կարգաւորելու մի-
ջոցներն, ցոյց կը արուի մեքենան բա-

նկցնելու համար գործ դրուած աւ-
ծուխներու զանազան տեսակներն և
խորաքանդիւրի յատկութիւնն, ըստ
թիւնն կամ յոսութիւնն, և այլն և այլն:
Բայց առանց սկզբնական և հիմնական
ուսման, ամեն գիտութիւն ծայրաքա-
ջաղ և խեղ կը լինի: Գուցէ թէ մե-
քենագործն մի յաջողակ փորձագէտ
լինի, բայց հիմնական գիտութեանց
և հմտութեանց թերութեամբ երբե-
մբն այնպիսի սխալմունքներ կարող է
գործել, որ աղբիւր լինին մեծամեծ
աղէտից:

Ո՛րչափ գեղեցիկ, ո՛րչափ հրաշալի
է այս գիտութիւնն, որ երկրի ծոյցն
հանած անձեւ և անկերպարան նիւ-
թէն կարգադրէ, կը կազմէ այն ըս-
քանչելի գործիքներն, որք կը կարծեն
ահագին տարածութիւններն ևւ մի
փայրկենի մէջ մի մարդոյ միտքն բոլոր
աշխարհի միտք կը կացուցանեն: (Մե-
քենայք չոգենաւուց, չոգեկոռաց,
տպագրութեան, հեռագրութեան և
այլն): Բայց ո՛րչափ աւելի մեծ և ա-
ւելի սքանչելի է ուսումն մարդոյ, ու-
սումն այն մարմնեղէն կազմութեան,
որ այնքան նուրբ է եւ միանգամայն
հզօր, որոյ միտքն, արագագոյն քան
ղեղեքորականութիւն, մի աննշմարելի
վայրկենի մէջ կ'ընթանայ, կը չափէ
անհունութիւն ժամանակի և տարա-
ծութեան: Մարդոյ հանձարն է, որ
գործընն մի անձուկ վայրի մէջ ամփո-
փեւով կը մղէ զայն, որ շարժիչ լինի
այն մոգական մեքենաներուն, որոյ շե-
նորն ու կազմողն ինքն է: Մարդոյ
հանձարն է, որ իւր շուրջ տարած-
ուած ելեքորական հեղուկին իջեւ-
լով կը ստիպէ զայն իբրեւ գերի կա-
տարել իւր գիտաւորութիւններն ու
հրամաններն և ամենահեռաւոր ժո-
ղովրդներուն հաղորդել մտաց գաղա-
նքներն: Բայց ի՞նչ է ինքն մարդն, որ

կարող կը լինի, ըստ հաճոյնց խորոյ,
շղթայել տարեքներն և իբրեւ խա-
ղաղիկ ծառայեցնել իւր իշխանու-
թեան: Մարդն, առաւել կատարե-
լագոյն քան իւր յօրինած, կազմած
մեքենաներն, առաւել գերազանց
քան իւր գործադրած տարեքներն,
մարդն է թաղաւոր բնութեան, նա է
աէր և իշխան բնութեան: Ի՞նչ մե-
ծութիւն, ի՞նչ ազնուութիւն մտա-
ծութեանց, ի՞նչ անհուն սէր յառա-
ջագիմութեան, որ զմարդն կ'արժա-
նացնեն այն բարձր վիճակին, զոր ձեռք
կը բերէ իւր գործքերով: Մեծ և ա-
մենամեծ պաշտօն յանձնուած է մար-
դոյն. նա պարտաւոր է իւր անձին,
պարտաւոր է իւր նմանեաց, պարտա-
ւոր է բովանդակ ընկերականութեան,
պարտաւոր է անդագար աշխատիլ ի
ֆիզիքական և ի բարոյական զարգա-
ցումն բոլոր էակաց մարդկային սեռի:
Մենք յուսկեք արդէն որ դադարա-
բաց բարձրութիւնն, մտաց զարգա-
ցումն անընդմիջական կադալցութիւն
ունին նիւթական կամ ֆիզիքական
բարւոյքման հետ: Աւրեմն, մարդն
պարտական է իւր ֆիզիքական կեանքն
բարւոյքել, իւր մարմնաւոր կազմու-
ծոյն եւ գործարանաց պաշտօնն ծա-
նաչել, եթէ կամի, որ բոլոր իւր աշ-
խատանքներն յաջողութեամբ պատկ-
ուին: Ա՛հ, ո՛րչափ վայելմունք, ո՛րչափ
ուրախութիւնք կարորոյ է գտնել
մարդն իւր անձին ուսման մէջ:

Մտնախորհե՛ս կ'ասէ, «Շատ բաներ
այնպատճառաւ միայն գերբնական կ'ե-
րեւին, որովհետեւ տակաւին անձա-
նութեն. հրաշալին գրեթէ միշտ կը պակ-
սի, կ'անկանի, որչափ որ մարդ կը մօ-
տենայ և ծանօթութիւն կը ստանայ:
Այժմ կը խղճան մարդիկ իրենց ան-
ձին եւ կ'ամչնան բնութեան վերայ
զարմանալոյն համար. ոչովհետեւ շատ

բնական հրաշքերաց խորը թափան-
ցիկին և շատ բան ստխրական եղաւ :
Բայց այսպէս չէ մարդոց մարմնոյն նը-
կատմամբ . վասն զի փիլիսոփայն կը
սքանչանայ և կը գտնէ Աստուծոյ ան-
հուն մեծութիւնը միանանց գործու-
ղութեան մէջ . ինչպէս որ կը գտնէ ան-
սրտորոտ Քաթար պարզելու , կերպա-
ւորելու կամ աշխարհի արարչագործու-
թեան մէջ : Երբ կ'ուսումնասիրեն մար-
դոց մարմինը և կը ծանօթանան այն ան-
փոփոխ օրէնքներուն , որք կը պահպա-
նուին ողջ փոքրիկ պետութեան կամ
աշխարհին մէջ , երբ կը զննեն մարմնոց
մասունքներու անհամար թիւն , որք
ամենեքեան մի եւ նոյն հասարակաց
նպատակի համար կ'աշխատին . երբ
կը զննեն կենդանական հագինները ,
որք այնչափ հզօր են և հլու , շա-
րժումներն , որք հնազանդ են և եր-
բեմն ազատ . երբ նկատողութեան
կ'առնուն կամբը , որ կը հրամայէ իւ-
րեւ թաղուհի և կը հնազանդի իբրեւ
գերի . երբ կը զննեն կանոնաւոր շը-
ջանաւորութիւններն և մարդկային կազ-
մաւածոյն մեքենայն , որ պարզ է ի-
րեն գործողութեան մէջ եւ բազմա-
բարդ իւր զսպանակներուն կամ լա-
րերուն մէջ , երբ կը նկատեն ուժոյ և
կենդանութեան անընդհատ նորոգու-
թիւնն , արտադրութեան և ծննդակա-
նութեան հրաշալիքը , միշտ նոր կա-
րիքներն և միշտ նոր օգնութիւններն ,
երբ այս ամենը խորին ուշադրութեան
առնուն , ինչ կը տեսնեն , եթէ ոչ
խմաստութեան և անտեսութեան մե-
ծամեծ գաղափարներ :

Ինչ որ ճշմարիտ էր Մանտէսպիէյի
ժամանակ , եւս առաւել ճշմարիտ է
նոյն իսկ այսօր . բժշկական գիտու-
թեանց անընդհատ յառաջագիմու-
թիւններն ակներեւ ցուցած են մար-
մնոց մասանց այն գործողութիւններն

և պաշտօններն , որոց կարեւորութիւնն
կ'անդխտանային առաջ և կը հակառա-
կէին : Բայց յայտնանէ , առողջօրանու-
թեան խորին եւ հիմնաւոր ուսումն
յայտնած է շատ հիւանդութեանց
սրտածառներն , որոց ծագման ընթաց-
քն անծանօթ էր , ինչպէս որ նոյն
սրտածառներու առաջն տեսելու մի-
ջոյններն :

Այսպէս ուրեմն մարդոց ուսումն
միշտ մեծ շահ կը ներկայացնէ մարդ-
կութեան : Իւրաքանչիւր որ պարտա-
ւոր է ցանկալ և փափաքիլ ճանաչելու
այն հրաշալի մեքենային զսպանակներն և
գործարաններն , որ ընդունակ է այս-
չափ մեծամեծ արգասիքներ և հետեւ-
ւանքներ արտադրելու : Իւրաքանչիւր
որ պարտաւոր է նոյնպէս ուսանիլ այն
սրտածառներն , որոնք կարող են խան-
գարել այն բաղժաբարդ մեքենայն ,
որ հզօր է և կարող , երբ առողջ է , և
տկար է ու թշուառ , երբ հեռացած է
իւր բնական վիճակէն և գործիչ պայ-
մաններէն :

Եթէ մայրերն լու խմանային այն
խնամքներն , զորս կը պահանջեն ման-
կանց նսրբ և փափուկ գործարաննե-
րու պաշտօններն , մարդկանց մեծ մա-
սին առողջութիւնն , իրենց ծննդեան օ-
րէն ի վեր , փոփոխութեամբ չէր ընկիր ծը-
նողաց անխափն և թոյլ փայտայանք-
ներով : Եթէ դատտխարակներն քաջ
ճանաչէին մարմնոց գործարանաց կազ-
մութիւնն և այն գործողութիւններն ,
զորս կատարելու համար սահմանուած
են , ամենեւին պիտի չը բաժանէին
մարմնոց դատտխարակութիւնն մտաց
դատտխարակութեանէն , որ կը կազմաւո-
րի և կը զարգանայ մարմնոց դատտխա-
րակութեան հետ միտմին . ամենեւին
պիտի չը կասկիպէին խմայականութեան
ծաղկումն և փթթումն , առ ոչ ինչ հա-
մարելով մարմնոց պահանջած հոգն ու

խնամքն, ամենեւին պիտի չը կաշխան
գէին միտքն այն մշակութեան աստի
ճանին հասնելու, որուն ընդունակ է
և որուն համար սահմանուած է :

Եթէ պատանին կամ երիտասարդն
ճանաչէր բնական օրէնքներն, այն պա-
հանջներն կամ պատուէրներն, որոց
միշտ վտանգաւոր է դիմագրել. եթէ
ճանաչէր նա այս բնագիր կանոններն,
ամենեւին չէր մտնէր և հիւժեր իւր
առողջութիւնը հազարաւոր օրինա-
զանցութեամբ եւ թեթեւամտու-
թեամբ, զոր կը տեսնեմք ամեն օր :
Ամենեւին չէր մատներ իւր անձն ծան-
ծաղամտութեանց, որք իւր մարմնոյ
կազմուածն քայքայելով կը վտանգեն
իւր ապագայն և ամենաթշուառ վի-
ճակ կը պատրաստեն իւր համար : Ե-
թէ երիտասարդուհի կանայք, որք
բազմի ամեն տեսակ գգուանոց եւ
փայելլութեանց մէջ կը փափկանան,
մեղի և թոյլ կեանք վարելով, գաղա-
փար ունենային իրենց մարմնոյ կազ-
մակերպութեան վերայ, անշուշտ կ'ի-
մանային և կը ճանաչէին որ ջրայու-
ներն, այս բազմակերպեան Պրօտէո-
սըն (1), որովք իրենց կեանքը կը տա-
ռասլի, այն տեղէն կը յառաջանան,
որ իրենց գործարաններն տկարացած
լինելով մարմնական կրթութեանց և
մարդկց պահպանութենէն, անկարող
են դիմագրել արտօքին ազդեցու-
թեանց. ուստի եւ միշտ նուաճը-
ւած են և ախտից ենթակայ : Ախմա-
նային նոքա, որ թիւր դատախարակու-
թիւնն առած է իրենց ջղային կազ-
մուածոյն տարօրինակ ասպաւորութիւն-

ներ ընդունելու յատկութիւն և բո-
լորովին կզմած է իրենց միանանց կազ-
մուածն :

Մարդոյ գիտութիւնն, կամ մարդն
ուսանիլն, կարող է փախել իւրաքան-
չիւր մարդոյ ապրելու կերպն, և մա-
նուանդ մանկանց դատախարակու-
թեան վերայ կարող է ունենալ մեծա-
մեծ փոփոխութիւններ և բարեքրու-
մէն : Արդ՝ մանկիւնն ինչպէս ապագայի :
Աշխատիք մանկանց կատարելագոր-
ծութեան համար, այս է ամենագե-
ղեցիկ բաժին այն կազման և պաշտօնին,
զոր կատարելու կոչուած է մարդն :

Ո՛վ ծնողներ եւ դատախարակներ,
զարգացնել այն փափուկ և ակար է-
ակներու մարմինն ու իմացականու-
թիւնն, զորս դուք յաշտարհ բերած
էք կամ որդեգրած, կը նշանակէ յա-
ռաջագիմութեան ծառայել և մարդ-
կութեան յաւիտեական բաղձանքին
աջակցիլ և օգնել : Դուք կարող չէք
լինիլն ամենագեղեցիկ վարձ մի ստա-
նալ, քան թէ այն վարձն, որ է բարի
գործել :

Բաւական է ինչ որ խօսեցանք, և
աւարտենք ուրիմն մեր խօսքն, որպէս
զի չը կարծուի թէ միտք ունիմք սովոր-
ական հիւանդութեանց անուաններն
թուել և նոցա առաջն առնելու դե-
ղերն յուշակագրել :

Արդէն սոյն օրինակ շատ եւ շատ
գրքեր կան, որոնք փախանակ մեր նը-
շանկած ախտերու եւ հիւանդու-
թեանց առաջն առնելու, միշտ կը շա-
րունակեն և կը գրգռեն զայնս յօ-
գուտ և ի շահ ոմանց :

Երբ մարդոյ ուսումն ըստ բաւա-
կանին տարածուի ամեն տեղ, ամեն
բանական մարդ բժիշկ կը լինի իւր
անձին եւ իւր գերդաստանին. փոսն
զի ո՞վ կարող է այնպէս լաւ ճանաչել
մանկանց կազմուածն եւ կարիքներն,

(1) Մովսէս շատուած, որդի Պտիգանի կամ
Ոմկանու, ըստ դիցարանութեան, որ գիտեր ա-
պագայն գուշակել. բայց չէր յայտնէր, մինչեւ
չտախկնէր և հազարաւոր կերպով անախտութիւն
ներ եւ ձեւեր կը տեսնար, որպէս զի խառտի
հարցումներ առաջարկեցին :

ինչպէս հայրն : Հայրը բժիշկէ կը լինի իւր գերդատանին, և այսպիսի ու կարելորդ պաշտօնն նա կը կատարէ ինքնին (ամօթ համարելով այլ եւս այլում յանձնել) : Այլ թէ կամելով ամեն բարձր մակարանի աստերն բժշկել, որոյ ուսումն այնքան դժուարին է, այլ նոցա առաջն առնուել եւ արտագրող պատճառներուն դիմադրել : Արդ՝ մի թէ աւելի լաւ չե՞ առաջն առնուլն քան բժշկելն : Այն մարդն որ չը ծանուցէր ճշմարտացի կազմուածն, ոչ դորձարանաց պաշտօններն, ոչ պատճառներն, ոչ հիւանդութեանց երեւոյթներն կամ նշաններն, այնպիսի մարդոցն սոյն հիւանդութեանց դիմադրելու միջոցներ տալ, կը նշանակէ անփորձ մանկան ձեռքն հրազէն տալ իւր թշնամիէն ազատուելու համար : Թերեւս սոյանէ նա իւր թշնամին, բայց հաւանաբար ինքն եւս կը վերաւորի : Կարծել թէ մարդն կարող է իւր անձըն բժշկել առանց զինքն ծանուցելու, կը նշանակէ կարծել թէ գործաւորն սոյն իսկ իւր գործաւորական ուսման առաջին աւուր մէջ կարող է կարեւոր նորոգութիւններ առնել խախտեալ մեքենային, առանց իմանալու որ մեքենայի գլխաւոր մասներն երկաթ են, եւ առանց ուսանելու՝ թէ ինչ պաշտօններ ունին մեքենան կարծող զանազան մասներն :

Մարդոց ուսումն օրինաւոր և արդասաւոր եղանակաւ կատարուելու համար՝ պէտք է որ գրեթէ այնպիսի ընի, ինչպէս է մարդոց ձեռքով շինուած մեքենայի ուսումն : Եւ ինչպէս որ մեքենագործն առաջ կըստի ուսանիլ մեքենայի հիմն կազմող զանազան նիւթերն եւ յետոյ սոյն նիւթոց կրելիք ձեւաւորութիւններն, իրարու մօտեալու կապակցութիւններն, նոցա գործողութեան տարբեր եղանակներն և այլ

լին, նոյնպէս ուլ որ կամի մարդն ուսումնասիրել, պէտք է առաջին անգամ ուսանի, ծանուցէ այն նիւթերն, որք մարդկային մարմինն կը կազմուորեն, ուսանի սոյն նիւթերու իրարու հետ ունեցած հաղորդութեան կերպն կամ եղանակն, և ապա սոյն հաղորդակցութենէն կամ միաւորութենէն եղած արտադրութիւնն կամ հետեւանքն : Պէտք է ուսանի այն կերտուածն կամ անօթն, որ ամբողջ մարդն կը կազմէ և յորմէ կը տարածուին բոլոր գործարաններն : Պէտք է սրանէ և հետախոյզ լինի՝ թէ ինչ են այն գործարանաց պաշտօններն և մին միւսոյն հետ միաւորիչ համակրութիւնքն : Ինչ են այն պատճառներն, որք սոյն գործարաններն առաջութեան վիճակէն կը հանեն և կը խանգարեն, և ո՞ք են այն միջոցներն, որով կարելի է իրենց բնական վիճակին մէջ պահպանել գործարաններն :

Նախադրաւորութեան հետեւելով և գեղերու զօրութեան կուրորէն հաւատադով անհետին է մարմինն ու միտքն զարգացնել, այլ անշուշտ կարելորդ է հիւանդութեանց առաջն առնուլ, որք մեծաւ մասամբ կը յառաջանան մարմններէ և անհոգութենէ : Եւ այս ինչով կը լինի, եթէ ոչ հիմնովին ուսանելով զմարդն : Այս եղանակաւ միայն մարդ կարող է պահպանել իւր առողջ վիճակն, որ անպայման կարելորդ է իւր նիւթական և բարոյական զարգացման համար :

Բաւականին չոր ու ցամաք են սոյն ուսման սկզբնաւորութիւնքն : Բայց իսկայն կարելի է յաղթել սոյն դժուարութեանց, երբ մարդ առաջին աչաց ունենայ այն օգուտներն, որք սոյն ուսումն կը ծագին մարդկութեան համար :

Գերդատանի հայրեր, դուք ա-

(Շարունակութիւն և վերջ տես թիւ 7 րդ)

առտօրէն պիտի փարձատարուիր ձեր ճշտեց համար : Սոյն աւաման հետ, այն կրթութեան հետ, դուք պիտի տեսնէք ձեր ընտանեկան յորիկն տակ, ձեր ընտանեկան վառարանին շուրջ, առողջութիւն, բարեկեցութիւն, բարոյականութիւն, որոնք առատ աղբիւր և ազահով գրաւականք են բարեբաատութեան, խաղաղութեան եւ ընտանեկան երջանկութեան : Ազատութիւն և առողջութիւնն դասերք են գիտութեան և լուսոյ, այն ինչ որ նապաշտութիւնն և աղբիւրութիւնն կը ծնանին միայն թշուառութիւն, չքաւորութիւն և հիւանդութիւնք : Հոյրեր և մայրեր, խմայէք որ, թէ՛ ձեր երջանկութիւնն, թէ՛ այն էակաց երջանկութիւնն, որք ամենէն աւելի սիրելի են ձեզ և ձեր հատորներն են, կախուած է մի միայն կրթութեան և դաստիարակութեան տարածումէն : Գուք և ձեր զուակներն պարտաւոր էք կատարել ընկերականութեան մէջ այն առարկութիւնն, այն սրաշուն, որ կը պատկանի ամեն մարդոյ, որ սիրտ ունի, այն է առաւելու և առնչելի իւր նմանեաց երջանկութիւնն :

Մտնեցրի՞ւս կ'ասէ. « Մի շարժառիթ կայ, որ կը քաջալերէ զմեզ աւամամբ պարտալի, այսինքն այն օգուտըն, զոր կարող է քաղել հասարակութիւնն, որոյ անդամն եմք մեր : Կայ արդեօք առաւել քան զայս երջանկ խորհուրդ եւ գիտաւորութիւն — թողու մեզմէն յետոյ մեզմէն աւելի երջանկի մարդիկ (1) » :

Ս. Վ. Ս.

(1) Մարդոյ ուսման կարեւորութեան վերաբերեալ այն յօդուածն թորգմանէն և տպագրութեամբ ծնողաց և դաստիարակաց ուշադրութեանն յանձնէն զիմի պիտի շարունակեմք այսուհետեւ ժամանակ առ ժամանակ, թէ՛ մեր ամբողջական, թէ՛ քաղաքացի դասեր հրատարակել այն նիւթայն վերայ :

Ասանկ են հեշտախոսութեան անձնատուր եղողները եւ ասանկ են այն չար ընկերները, որք անոյշ հրատարակեցով ձեզ քաղցր հեշտութիւններ կը խոստանան, ձեր միտքը կը գերեն, սիրտը կ'աղտոկանեն բաց և յետոյ կը թողուն վտանգաց, վարանման և վերջապէս յաւատարմութեան մէջ, և եթէ դժբաղդաբար անաշտ ու բարի խրատատուի մը չը պատահիր և կամ լոյս օգտակար խրատնիւք գործադրելու ջանք չենէք, այն ասան ձեր վախճանը խիստ վտանգաւոր է : Աւրեմն առանց լաւ քննելու և ծանօտացու մեզն մարդու հետ սերտ մտերմութիւն և ընկերութիւն քննել վախցիք, ով որ վաղարջանօք, լիտի խօսքերով և անհամեստ համարձակութեամբ ձեզ հետ վարուիլ կուզէ՝ անկէ բաց է ի բաց հեռացէք : Իսկ ընդհակառակն աղետասիրտ, բարեբարոյ, անաշտ և համեստ ընկերներ, եթէ գտնէք, անգին գանձի մը պէս յարգը ծանցէք քանզի անանկները հազուադիւր են :

Ինչպէս որ վատ ընկերները մարդուս հոգւոյն և մարմնոյն մահ կ'առնեն, նոյնպէս և լաւ ընկերները կեանք եւ երջանկութիւն : « Գաւառի և օգերու կենդանարար զօրութիւնը մարմնոյ ախտերը բժշկելու այնչափ ջօքներ, որչափ որ բարի ընկերներու հետ կենը ցաղաւարիլը հոգւով տկարացեալներու ուղղութեանը կ'օժանդակէ » : Բարի ընկերներու խօսքերը, խրատները, ստատերը, յանդիմանութիւնները, պատիժներն ու հարուածները մէկ մէկ կենդանարար գեղեր են, քանզի մեր լաւութեան համար են, ուստի զանոնք սիրով ընդունելու է քան

թէ չարերու փաղարչները և կեղծ ու պատիր դավաճանները, որք սուր են երկ-
այցիքի և թոյն են մահատու :

Ճշմարիտ բարեկամ միայն այն է, որ մեր բարի գործոց արդեւք չը լինիր այլ կը խրախուսէ, անձնատուր է միշտ մեր առարկնութեանց օգնելու, անա-
չառ ու ահաւոր մնութենէ և անփա-
յել բաներէ հեռացնելու : զմեզ բը-
նու չը շողորթեր : յանդիմանու-
թիւնն անաչառ, իսկ գովեստը ճշմարիտ ու չափաւոր է : մեր գործոց մէջ կը մանկէ օգնելու և բնու պատճառ չը լինիր մեր յանցանքներուն : իսկ ե-
թէ դժբաղդաբար յանցանքի մէջ ին-
կած առնէ զմեզ, կը ցաւի կը մորմո-
քի և ամէն կերպիւ կը փութոյ կ'աշ-
խատի զմեզ անկէ ազատելու :

Ահա այսպիսի ազնուական անձն է միայն բարեկամ անուան արժանաւորը և առանկներուն միայն կարող եմք վըս-
տահութեամբ յանձնուիլ, այսպիսի ներք պէտք է բարեկամ ունենալ : Իսկ ով որ անկեղծ չէ, ով որ նուաաստ-
բար կը ցածնայ և սուութեան ու խա-
րէութեան կը զիջանի, նա անարժան է բարեկամութեան սուրբ անուան : նորա մէջ ամեն մնութիւն կարող է անուղղայ կերպիւ արմատացած լինիլ : ուստի այսպիսիներէն թէ հեռանալ պէտք է, և թէ նոցա մնութիւններէն և բարբէն զղուանօք խորշիլ հարկ է :

Այսպէս ահա, սիրելի սրբեակք իմ, կը տեսնէք որ մնութենէ և մեղ-
քէ ազատ մնալու գլխաւոր գործան-
ներէն մէկն ալ լաւ ընկերներն են : ուրեմն ձեր ամեն կամոց և հաճոյց զիջանողը բարեկամ մի համարիք, այլ առաւել թշնամի : Բնոր բարեկամը լաւ ճանչցիք և այդ սուրբ անունը մի-
այն անոր յատկացուցէք : քանզի բա-
րեկամին յատկութիւնն է մեզի բարի

կամենալ, իսկ անկարգութիւնը եւ անհամեստութիւնը բալի չէ, ուրեմն զայն մեզի սովորեցնողներն ալ մեզի բարեկամ չեն կարող համարուիլ, ուստի նոցա հետ զգուշութեամբ վարուիլ հարկ է և ոչ անտարբերութեամբ, որով չարեաց պատճառնե-
րուն մէկէն ալ ազատ կը լինիր :

5. — Եւ վերջապէս այս ամենուն հետ մէկ տեղ պէտք էք ստեղծ այն վարուց ապականիչ դատարկութենէ որ զձեզ ըստ ամենայնի կը վատթա-
րացնէ : վասն զի դատարկութիւնը ա-
մեն մեզոց, մանաւանդ ցանկութեան մայրն է : Մարդու բնութեան ամեն կերպով ներհակ ու վնասակար է դա-
տարկութիւնը : եթէ զգայարանքը գործելէ դադարին, միտքը անհան-
գիստ շարունակ կը գործէ : թէ որ բարի եւ օգտակար խորհուրդներէ զուրկ է, անշուշտ վնասակար և չոր խորհուրդներով պիտի զբաղի և գրգռուելով վերջապէս խորհած չարութիւնը գործքով ալ պիտի կատարէ : « Որովհետեւ այս չոր ախար մտքի դատարկութեան, անհամեստ խօսքերէ եւ սովորութենէ յառաջ կու գայ » : Զգայարանքն ալ չեն կարող բարոյական դատարկ մնալ, վասն զի գործելու հա-
մար սահմանուած են : արդ թէ միտքը և թէ զգայարանքը եթէ բարի ու օգտակար զբաղումէ դադարին, հար-
կաւ չոր ու վնասակար գործերու պի-
տի պարապին և սովորութիւնը վրա-
նին տիրապետելով պիտի լինին չարա-
խոհ և չարագործ : Այս պատճառաւ պէտք է մարդ պզտիկ հասակէն միշտ իւր անձը օգտակար աշխատութեանց և մտածմանց մէջ կը թէ, որպէս զի չորին փորձութիւնը վրան չը տիրէ : Դատարկութիւնը ոյժ կուտայ մեզոց և մնութեանց, և կը տկարացնէ հոգին ու մարմինը, վերցուր դատար-

կաթիւնը և ահա յայլմայ կը հանդի-
սանաւ ամեն տեսակ փորձութեանց
վերայ և կը փշուր ցանկութեան զո-
րաւոր փորձումը գէնընդ :

Այնպէս թիւնը անհրաժեշտ պար-
տաւորութիւն է մարդու իւր կեանքն
տպահովելու և զգաւոր ու տառաջ ապ-
րելու համար : Բարի մարդուն համար
արդար ու անմեղ գործելը մասնաւոր
հանգամանք մի և անխուսելի հարկ մի
է զոր չէ կարող առանց միաստեղծ
զանց առնել : Բարի մարդը խաղաղ
սրտիւ իւր բոլոր պարտքերը անպա-
կաս կը կատարէ որոյ հետէ նաեւ աշ-
խատասիրութիւնն ալ : Ամեն բան բա-
րի մարդու վայելած կերպովը կը դուր-
ծէ և երբեք մարդու չը վայելած գործ
մի չընէր :

Արդեանկը իմ, գրեթէ միշտ ծու-
լա թիւնն ու գաղաղութիւնն է որ
զձեզ այդ չար տխրին կ'առաջնորդէ .
ցանկութեան ամենամեծատեղար ախ-
ար դատարկութենէ ծնունդ կ'առնու
և սովորութեամբ կը սնանի եւ ձեր
վերայ կը տիրապետէ : Եթէ անգամ
մի գժբաղդութեամբ այդ մղութեան
սովորիք, այնուհետեւ կարծես բնա-
կան մղմամբ ձեր ամենէն օգտակար
աշխատութիւնն ալ երեսի վրայ թող-
լով կը դիմէք չար ցանկութեան շար-
ժութիւնը որ և իյէ ապօրինաւոր գոր-
ծադրութեամբ դադրեցնել եւ ձեր
այդ մնաստիւր կիրքը յագեցնել, բայց
այդ մահառիթ ախար դործադրու-
թեամբ ոչ կը դադարի և ոչ կը յագե-
նայ, այլ առաւել կը սաստկանայ եւ
կը պայրանայ, այդ մղութեան բռնու-
թենէն ազատ մնալու միակ դարմանն
է զոյն չը կատարելը կամ բնաւ չը
սովորիլը : Քանի անգամ որ քաջու-
թեամբ փորձութեան գիմարելով
ձեր կրկն և յօժարութեանց յայլմէք
եւ կամքնեցիք չը կատարէք, այնչափ

այ ցանկութիւնը կը տկարացնէք և
անոր վերայ կը յայլմանովէք . իսկ եւ-
թէ թաղութեամբ ձեր անձը թաղ
տաք փորձութեան տալիւ, զիտցիք
որ յայլմում էք : Ար խաբուիք, թե
որ կարծէք թէ ուղած տանէնիդ կը
յայլմէք, նա կը տիրէ ձեր վերայ և
ունակութեան զորութեամբ որ մը դուք
զձեզ մղութեան տալիւ չը թաղակապ
գերի մը պիտի տեսնէք : Այն ատեն
կը նմանիք դուք անզգայ տկար շիւղի
մը, որ գետին յորձանաց առջեւն ին-
կած՝ կը քշուի անգիմարիք, նորա ա-
լեաց անողորմելի հարուածներուն կը
մարմնով միշտ ջախջախուելով և խոր-
տակուելով, որ ոչ ազատելու կամեցու-
ղութիւն ունի և ոչ ալ իրեն պատա-
հող արգելքներէն կրնայ օգուտ քա-
ղելով աղատիլ, միշտ կը փշրի և ջրոյն
խոնաւութենէն շարունակ կը փախի :
Այսպէս կը լինիք դուք ալ թէ որ ձեր
դէմ ելած արգելքներէն օգուտ չը
քաղէք, ձեզ տրուած խրատներուն
չանայք, ուրիշին մնասնելով չը խը-
բատուիք և չ'աշխատիք փորձութեան
դէմ դնելով մերժելու և ազատելու :

Գիտեմ, հիմա շատերնիդ պիտի ը-
սէք, թէ (ինչպէս կարելի է ցանկու-
թիւնը մերժել, քանի որ շատ անգամ
պատերազմելով չը կարողացանք հը-
նարք մի գտնել, կուզենք մերժել եւ
ազատել, բայց չեմք կարող, անյաղ-
թելի բռնաւորի մը պէս զմեզ չարա-
չար կը նեղէ և կը տանջէ) :

Հաւանական է, որգետնիք իմ, կու-
րելի է որ դուք կուզէք մերժել, կը
կամիք աղատիլ ցանկութեան բռնու-
թենէն . բայց ձեր այդ կամեցողու-
թիւնը իրատ անկատար է, քանզի լոկ
կամեցողութիւնն է կամելոյն հետ դուր-
ծելը միշտ պակաս կը թողուք, կ'ու-
ղէք հեռանալ, բայց հեռանալու հա-
մար պետք եղածին չափ չէք աշխա-

պիր. Առաքելայն ըտանձին պէս «Տա-
կուին արիւն թափելու չափ չը դա-
տարարվեցոր մեղքի հակոռակ կե-
նողու համար»։ Դուք կ'ուզէք ջան-
կութիւնը մերժել միայն կիրքերնիդ
հանգարտած ատենը, երբ զիջին ու
ապաշտաւը կը տիրէ, երբ խղճեանիդ ըզ-
ձեզ կը դատապարտէ։ Իսկ ձեր կիր-
քը շարժած ատեն կը թուլանայք, կը
մոռանաք ամեն օրէնք ու պա-
տուէր, կը խռչեաք խղճի ձայնին դէմ,
կը թողուք ամեն դարման եւ հնարք
ու զինամթափ անձնատուր կը լինիք ձեր
յոժարութեան և կրից։

Մտածելէք, ձեր գործով զբաղած ա-
տեն ո՞վ զձեզ կ'բռնադատէ որ գործեր-
նիդ թողուք և առանձնանաք... կամ
զձեզ հրապուրող առարկային ետեւէն
երթաք սինկքոր դերիի մը պէս, յայտ-
նի է որ արտաքին բռնաւոր մը չը կայ,
այլ բռնաւորն ալ իւր զէնքերն աշներքին
ու բարոյական են, ձեր ներքին կիրքն
է զձեզ քշողը. եւ ո՞ր մէկերնիդ այդ
աղետալի վայրկեանը ձեզմէ հեռացը-
նելու համար փոքրիկ ճիգ մի ըրիք,
ո՞ր մէկերնիդ փորձելիք թէ ի՞նչ բա-
նով կը տկարանայք և այն բանին աւե-
լի հոգ տարիք. այդ բոլորէն ո՞վ իւր
չար խորհուրդները զպեց եւ եր-
կիւղածութեամբ բարի խորհուրդնե-
րով զբաղեցաւ. ո՞վ, կըսեմ, փոխա-
նակ գործելէ դադրելու՝ առաւել գոր-
ծելու փութաց, այդ ազատել կամե-
ցողներէն ո՞ր մէկը դէպի մեղանչելու
գացած ատեն ճանապարհը փոխեց
և անանկ տեղ մի գնաց որ չը կարողա-
նայ մեղանչել. ձեզմէ ո՞վ է այն որ հը-
րապուրիչ առարկայ մի տեսած ատեն
գիտնալով որ պիտի գայթակղի, չը
տեսնելու զարկաւ կամ անկէ հեռա-
նալու ճիգ մի ըրաւ. ոչ ոք, այլ ընդհա-
կառակն այդպէս ըսողներուն ամենքն
ալ ասոնց ներհակաւը վարուած են։

Ար տեսնէք տհա որ այս հնարքնե-
րը անկարելի և դժուարին բաներ չեն.
բայց դուք ասանկ ընելու տեղ ձեր
յոժար կամօքը և ձեր խղճին ազդա-
բարութեանը հակառակ առանց դի-
մադրութեան՝ մը կը փութաք, կը դի-
մէք ձեր կամքը կատարելու, այսինքն
ձեր թշուառութիւնը գրկելու։ Բա-
նտկան և համեստ խորհրդածութեամբ
մեղքի ճանապարհէն ետ դառնալու
տեղ, հրճուանօք կը վաղվաղիք դէպի
մեղք. այդ ցաւալի վայրկեանն անցը-
նելու համար փոխանակ հնարք մտա-
ծելու՝ կ'աճապարէք շուտով կատարել
ձեր փնտսակար հաճոյքը, որպէս զի
արդեւ մի չը պատահի. իսկ եթէ
բարեբաղդաբար երախտաւոր արդելք
մ'ալ դեմերնիդ եղնէ, կը սրտմոխք և
դժբաղդութիւն կը համարիք. մինչ-
դեռ այդ արդելքը Աստուծոյ մէկ չը-
նորհքը ճանչնալով շնորհակալութեամբ
և զգուշութեամբ դործադրելու պի-
տի աշխատելիք. բայց դուք ընդհա-
կառակն անոր դէմ կը պատերազմիք
եւ խորհուրդնիդ զբաղեցնելով կամ-
քերնիդ կատարելու հնարք մի կը բռնա-
ռէք։ Ձեր ցանկութիւնը գրգռող եւ
զձեզ հրապուրող առիթներէ եւ ա-
ռարկաներէ հեռանալու տեղ՝ դէպի
անոնց կը դիմէք եւ շատ անգամ
անձամբ կերթաք կը որոնէք եւ կը
գտնէք, որով յոժարութեամբ կան-
կանիք փորձութեան մէջ, կամովին կը
մեղանչէք, և յետոյ կը զոգաք եւ կը
ցաւիք, եւ ատով միայն կը կարծէք
թէ ազատիլ կ'ուզէք ու չէք կրնար.
սխալ կարծիք. . .

Ահաւասիկ ձեր բռնած ընթաց-
քէն յայտնի է որ դուք խիստպէս եւ
ճշմարտութեամբ չէք ուղեր հեռա-
նալ. մեղքը և մղութիւնը ամեն բա-
նէ աւելի կը սիրէք. բռն իսկ ձեր
անձէն ալ տուիք. բանզի սիրելը օգ-

նել եւ բարի ընել կը նշանակէ . իսկ մեզքը ու մօլութիւնը ձեր անձին վը նառակար լինելը գիտնալով հանգերձ՝ զայն կը գործէք ՚ի վնաս ձեր անձին եւ այլոց . ուրեմն ձեր անձն անգամ սիւրել չէք գիտեր : Արդ եթէ ձեր անձին օգտակար չէք կարող լինիլ , ալ ինչ քանի օգտակար պիտի լինիք . եթէ ձեր անձը չէք սիրեր , ալ զի՞ կըրնաք ճշմարտութեամբ սիրած լինիլ . ձեր ամեն ուրիշ գործերը անկատար , ձեր բոլոր յօժարութիւններն ու սէրը միշտ կտակածելի եւ վնասակար պիտի լինին : Քանիս սերը բոլոր զգացմանց եւ ներքին շարժութեանց արմատն ու աղբիւրն է , երբ որ սերը իւր հանգամանքներէն կը զրկուի , որ է սրբութիւնը , բարին , համեստն ու օգտակարը , եւ կը չարանոց . հարկու բոլոր զգացումներն ու շարժութիւններն ալ իրենց աղբիւրին եւ արմատին մէջ կ'ապականուին , ուրիշ կը հետեւի որ ասանկ ապականեալ զգացման տէր մարդը չէ կարող հաստատուն բարի բան մի ընել . եւ եթէ լաւ բան մի ալ ընէ՝ , դիպուածական է եւ ոչ ուղիղ ու յօժարութեամբ . որ եթէ առիթ ունենայ այն լուսութիւնը վստութեան կարող է փոխել :

Այսպէս ահա կը տեսնէք որ երջանկութեան սրբաններէն մին է առողջութիւնը , իսկ առողջութիւնն ալ առաքինութեամբ եւ սրբութեամբ կրտսացուի . « Աստուծոյ օրինաց գէժ մեղանչողը , կ'ըսէ Ս . Գրիգոր , բժշկաց ձեռքը կիյնայ » . իմաստասէր մ'ալ կըսէ թէ . « Անժուժկալութեամբ խախտած առողջութիւնը դեղերու շատ գործածութեամբ բոլորովին կը քանդուի եւ կը կործանի » : Ուրեմն ինչպէս մինչեւ ցարդ ուղեցի սովորեցնել , ալ ժրժ խաբս վերջոյնեւու ատեն անգամ մի եւս կը յիշեցնեմ ձեզ թէ ա

ռանց ժուժկալութեան եւ սրբութեան առողջութիւն չը լինիր՝ , առանց առողջութեան ալ երջանկութիւն չը կայ :

Արդ դուք այս ամենը լսելով եւ սովորելով՝ շարունակ աշխատեցէք որպէս զի բնաւ գէշ քանի մը սովորութիւն չընէք , եւ տարաբաղդարար եթէ վատ քանի մ'ալ սովորութիւն կամ սկզբնաւորութիւն բրած էք , շուտով թողելու ջանացէք քանի որ դիւրին է . փասն զի քանի որ կրկնէք , այնքան սովորութիւնը ձեր վերայ կը զօրանայ եւ յետոյ հրաժարիլ , չեմ ըսեր անհնարին , քանզի կամեցողին համար անհնարին բան չը կայ , այլ խիստ դժուար կը լինի : Այս ցոյց տրուած դարմաններուն եւ հնարքներուն մէջ կրթեցէք ձեր անձը ամենայն յօժարութեամբ եւ անխափան ճշդութեամբ եւ այն ատեն օգտակար արգիւնիք պիտի վայելէք :

Եթէ դուք ձեր մօլութիւններէն ճշմարտութեամբ աղատիլ կամենաք , հարկ եղած ատեն այս հնարքներէն զատ դուք եւս հազարաւոր հնարքներ եւ դարմաններ կարող էք գտնել՝ փորձութեանց գէժ մաքառելու , ձեր անձը սրաշտպանելու եւ չարին յաղթելու համար . իսկ եթէ այսպէս չընէք եւ ձեր ուղղութեան ու փրկութեան համար անհոգ եւ անգործ մնաք , պարզ կերպով յայտնած կը լինիք որ դուք մեղսասէր էք քան թէ անձնասէր , կամքերնիդ ու կիրքերնիդ կը խրէք քան թէ ընկերնիդ , մօլութիւննիդ առաւել կը սիրէք քան թէ զԱստուծոյ . եւ ով որ ճշմարտութեամբ զԱստուծոյ , իւր ընկերը եւ իւր անձը չը սիրեր , նա բնաւ բարի բան մի ճշմարտութեամբ չէ կարող սիրել :

Եթէ դուք ժուժկալութեամբ եւ ողջսխտութեամբ աճիք եւ յարմար ժամանակին առաքինի լծակցի մը հետ

ամուսնութեան սրբադան կայսրը մի
անաբ, եթէ այն վիճակին մէջ ալ հա-
ւատարմութեան և խորութեան օրէն-
քը երկիւղածութեամբ սահայանելով
ամուսնութիւնը միայն իւր սուրբ նը-
պատակին համար գործածէք, այն ա-
տեն Աստուծոյ օրհնութիւնը կը գայ
ձեր վերայ, առողջ և առարկինի զա-
ւակներ կուսնենաք և ընտանեկան քաղց-
րիկ խաղաղութիւնն ու բերկրութիւ-
նը կը վայելէք ստոյգ յիշող և համակ-
րութեան մէջ և յաւիտենական խոս-
տացեալ հանգիստը ժառանգելու ար-
ժանի կը լինիք :

Սուրբ Հոգւոյն շնորհքն ու իմաս-
տութիւնը մաղթելով ձեզ համար՝ կը
փառաբանի ի սրտէ որ իմ այս փոքրիկ
աշխատութեան մեծամեծ օգուտներ
բաղէք և արժանի լինիք բարի մարդ,
կատարեալ բրիտանիայ եւ ճշմարիտ
որդիք Աստուծոյ կոչուելու, որով եւ
կը փառաւորի Աստուծոյ, յորմէ ամե-
նայն կատարեալ բարիք և որում փառք
յաւիտենաւս յաւիտենից ամեն :

Ս. Վ. Յ. Սարգսեան :

ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ԿԱՄ ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՕՐԷՆՔ

ԱՆՍԱԿԻՉՔԵՆ անկողն առի գոյութեան,
Տիեզերաց դրաւ Աստուծոյ զին իշխան .
Եւ զհամայնս ունիմ յանխախտ կայութեան,
Երջանկութեան եւ եմ տուող մարդկութեան .
Ինեւ համայնք ի յարդ ու դարդ կերպացան,
Առանց քնձի ամեն բան է ջիւր ու ցան .
Ուր եւ չը կամ մահադոյժ է անդ համայն,
Համայնք ինեւ կ'աճին, կ'ապրին, կան ու կեան .
Եթէ կուզես դու զին ճանշնալ թէ ինչ եմ,
Քննէ գոյից բոլոր մատուցն եւ անդ եմ,
Ինքք խորհէ, տես քեզմէ իակ հեռի չեմ .
Արարիւ ալ զին յայտնած է քեզ յեղեմ .
Ինչու դու միշտ ինձ դեմ դնիս մարդ ապուշ,
Ձե յազմեր ինձ բնաւ մէկը, կայ դոյշ .
Դու ալ կ'առնուս իմ ոյժիս շափն, ոյշ շատ ուշ,
Եւ այն ստեն ունայն են զիջէք, տուգանք, տոյժ .
Խիտ քաղցր է քեզ ինձ դէմ գնեւ վիսութեամբ,
Բաց եւ ապա ըզքէ լընում դառնութեամբ,
Իմ նախնական հարուածք թէպէտ խիտ մեղմ են,
Բաց երթալով կը սասանկանան 'ւ անբոյժ են .
Անբոյժացայ, Հիտգոյրատայ ձեռք * սուտ են,
Եթէ խոսք տան թէ քու ցարք կը բուժեն .
Եւ անողք եւ մի անխոր դանձմ եմ,
Բաց եւ զլեւոտ դարմանիլ ու պաշտօնան եմ .
Եւ մի Տիրոջ մեծ իշխան եմ զօրաւոր,
Ներհակողին ոյժը կ'ընեն ջարդ փշոյր .
Եւ դոցեակ եմ եւ մայր զթամ ըստնտու,
Կը դարմանմ անապոյններն ինձ հըւ .
Եւ բնութեան մեծ օրէնքն եմ, ինձ լսե .
Մինչեւ հիմա կերած ապտակը հերիք է .
Շուտով դարձիր խնարհամիտ հնազանդէ,
Գուցե շահիւ վերջին ցաւերդ, ալ բաւ է .
Թէ մանուկ ես սփռէ կանուխ հնազանդիլ .
Իշխանութեանս գուազանէն պատկառիլ .
Ձգու շուրջի, ինձ դեմ բնաւ չը գործես .
Ապա թէ ոչ անշուշտ պատիւ կը քաշես .
Թէ կատարեալ մարդ ես ինձմէ ապտամբ,
Շուտով դարձիր, չըլտա խաղաւ ուժամբ .
Այս իմ խորատ լինի ձեզի յաւիտեն .
Արդար օրէնքն յարգեցէք միշտ սիրակամ :

* ԲՅԷԼԷ :

ՀԱՄԱՌՕՏ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Իտալիոյ Լիվորնո քաղաքի գաղթական Հայոց վերայ:

Ազգային պատմական կենաց հարցասիրութիւնն երբեմն այնպիսի յիշատակարաններ յերեւան կը հանէ, որք կամ բոլորովին անձանօթ են մեր Ազգայնոց, կամ խիստ սակաւուց միայն ծանօթ:

Մինչդեռ մեր Տրանսիլվանիոյ, 1 եւ հաստանի եւ Հունգարիոյ մէջ Հայ Գաղթականաց տխուր հետքերն եւ կենդանի մնացորդներն նշմարելով կարտասուէինք, և կը կարծէինք թէ Հայ կական Գաղթականութեան հոտանքն միայն յիշեալ երկիրն հասած և սրիւ ռուած է, երբ Գերմանիոյէն ճանապարհորդելով Եւրոպայի հասանք, հարցասիրելով իմացանք, որ Իտալիան ևս ասպնջական եղած է Հայ Գաղթականութեան: Իմացանք, (թէ եւ խիստ հարեւանցի ծանօթութիւն ունէինք առաջուց) որ 1 իվորնօ կամ 1 իվուրն քաղաքին մէջ բաւականին Հայք եղած են ի ժամանակին և յատուկ եկեղեցի ունեցած են, երկար տարիներ անարատ պահպանելով իրենց դաւանութիւնն ու արարողութիւններն, բայց ի վերջոյ բուն ազգային քահանայից կամ հովուաց պակասութենէն, և թերեւս Պապական բռնաբարութենէն, անհետած են օտարադաւանութեան մէջ, ընդ նմին կորուսանելով իւրեանց ազգայնութիւնն:

Այս տխուր պոյն կամ պատմութիւնն հետազօտելու ժամանակ մեր ձեռքն անցաւ Իտալերէն մի բաւականին ընդարձակ հրատարակութիւն, 1870 թուականին տպագրուած, որով ամենայն մթութիւն պարզեցաւ: Այս

հրատարակութիւնն է մի դատաւարանական արձանագրութեանց հաւաքածոյք, որոյ մէջ վաւերական փաստերով կը պատմուի թէ մինչդեռ 1 իվորնօյի Գաղթական Հայք եկեղեցի չինած եւ երկար ժամանակ անկախ կառավարած են, և թէ մինչդեռ նոյն եկեղեցին գրաւուած է Իտալիոյ կառավարութենէն, երբ սկսած էր նոր գրաւել եկեղեցական կարեւորներն:

Սոյն հրատարակութիւնն ունի սոյնպիսի վերնագիր. Parere Legale sopra le usfiziature della Chiesa Armena Stabilita in Livorno. — Օրինակն րէլիոս-թիւն յաղագհ Կիսադրութեան Լիվորնոյն Հայոց Ի Իվորնօ:

Յիշեալ հրատարակութիւնն թէ և շատ հարցասիրական տեղեկութիւններ կը պարունակէ, ականէ յանուանէ թուելով եկեղեցւոյ հիմնադրաց անուններն, աղբւսագրութիւններն, ստացած արտօնագրերն, ի վերջոյ վաւերած դատերն, տեղական իշխանութեւ և թուրքիոյ Տէրութեան ամանց դեռ պահաց պաշտօնական հաղորդագրութիւններն, բայց մեր այս ամենն թողելով եւ մեր մի քաջ իտալագէտ բարեկամի օժանդակութեամբ միայն պատմական խիստ հարեւանցի կէտերն թարգմանելով և համառօտելով կը ներկայացնենք ի դիտութիւն մեր սիրելի ազգայնոց, հեաեւեալ վեց հատուածով:

Ա. — 1683 թուականին 1 իվորնօ քաղաքին մէջ բնակեալ Հայք (1) դեռ տին կը գնէին 1 տալին կրօնաւորներէն, ազգային եկեղեցի, քահանայից բնա-

(1) Անանուն հիշման իւր կողմէն գրուած տեղեկուն մէջ, քանի մի տեղ. փոխանակ ուղղակի Հայք անուանելու. Վաթիէ Հայք կ'անուանէ մինչդեռ տեղական մէջ ղեկավար վաւերական պաշտօնագրութեանց մէջ ամենեւին Վաթիէ յատուած չէ կոչ Հայ բառ ին վերայ:

կարան և ազգային աղքատանոց շինելու համար : Այս առթիւ հանգաւ նախութեան ստորագրութիւն կր բաւնան , որոց գլուխն կը գտնուէր Այրօ Չէլէպի և սակարկեալ գեանի գինն կը վճարեն 100000 ֆրանք :

Բ. — 1697 թուականին, Հայք տեսնելով որ իրենց առաջին դրամական հանգանակութիւնն ու նաւէրներն բաւական չեն եկեղեցւոյ շինութիւնն աւարտելու համար , յատուկ տուրք կը սահմանեն թէ՛ տեղական և թէ՛ նոյն քաղաքէն անցնող ազգակցաց վաճառքներու վերայ , որք կամ իրենց մէն կը պահանջուին , կամ իրենք օտար երկիրներ կը զրկեն ծախուելու : Այն արոց պայմանագրութիւնն եւս կը վաւերանայ թէ՛ իրենց ստորագրութեամբ և թէ՛ Տէրութեան կողմէն :

Գ. — Եկեղեցւոյ շինութիւնն աւարտուելէն զինի՝ հասցիներ կը սահմանուին , որպէս զի ժամերգութիւնքն շարունակ և անխափան կատարուին :

Դ. — 1866 թուականին , երբ Իտալիոյ կրօնական Կորգերն ջնջելու օրէնքն կը հրատարակուի , Կալուածոց Պաշտօնատունն կըսկսի խնդիր յարուցանել Հայոց եկեղեցւոյն նկատմամբ , և հրապարակեալ օրինաց զօրութեամբ դիտաւորութիւն կը յայտնէ՝ յիշեալ եկեղեցւոյն եւ իւր կալուածներուն տիրելու :

Ե. — Դատարանն օրինական տեղեկութեանց գիմելով և ատենական արձանագրութիւններն հետախուզելով կը վճռէ թէ՛ որովհետեւ եկեղեցւոյ և իւր կալուածոց վարչութիւնն աշխարհականաց ձեռքն է (1) , ուստի

և ազատ է դրամանէ և միշտ պէտք է մնայ ի ձեռս Հայոց , մանաւանդ որ այն հաստատութիւնն շինուած է տեղական Կառավարութեան հրամաւաւ և ոյնպիսի անձանց ձեռքով , որք հայտատակ են օտար Տէրութեան , այն է թուրքիոյ :

Զ. Չընայելով դատարանի իրաւագիտական վճռոյն , զոր նոյն խոյ Բրտաքին Գործոց Կախարարն համաձայն կը գտնէ իրաւանց և օրինաց , Կալուածոց Վարչութիւնն կը դրաւէ Հայոց եկեղեցւոյ կալուածներն ու հարստութիւնն : Այս իրաւութիւնն որչափ ցաւալի է , նոյնչափ եւ անհասկանալի . նա մանաւանդ , երբ կը տեսնուի , որ Իտալիոյ Կառավարութիւնն , ոչ այնքան յայտնի պատճառներով , դրաման օրէնքէն ազատ կը կոցուցանէ այն սուներն , որոնք զանազան կրօնական Կարգաց կը սրտականին » :

Ս. Վ. Ս.

այն թուականին մէջ , զարձեալ յայտնի է , Կործեա թէ այս տեղ եւս մեր առջեւ կ'ենին առեղծուածն Մուրատեան Վարժարանի , որչ դրամագլուխն բուն Հայու ձեռքով և բուն Հայութեան համար կը կտակուի , և սակայն Կալուած հայութեան ձեռքն կը մնայ : Մի՞ զուցէ Միխիթարեան Միարանք , իրենց Ուխտի դոյութեանն շատ և շատ տարիներ առաջ հիմնուած եկեղեցւոյն և իւր կալուածներուն իբրեւ տէր ներկայանալով՝ դատ վարած են և դատն ըստ թեամբ կորուսած , առանց դիտութեան Ազգին : Կը յուսամք թէ մեր այն երկտող հրատարակութիւնն առիթ լինի այս մթութիւնն պարզելու :

(1) Թէ ո՞ր են այն աշխարհականքն , որ 1866-ին Հայոց եկեղեցին կը կառավարեն , ամենէն յայտնի է : Ո՞ր են դատ և կալուածք պահանջողներն

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ամայս 2 ին Բեթլէհէմի մէջ 18 տարեկան 1 լատին աղայ մը անասնձ ձիու մը վերայ նստած՝ վաղցնելու ժաւանակ կիյնայ վերայէն և ոտքը տապանդակին մէջ կը մնայ . տասն վայրկենի չափ խեղճ պատանին քարերուն վերայ գետնաքարէ լինելով՝ գլուխը կը ջաղջախի : Թէ և գիւղացիներն հառնելով ձին կը կեցնեն և տղան կ'աղաւտեն . բայց հինգ ժամէն յետոյ կը մեռնի :

— 8 ին նոյն գիւղի որբանոցի աղայքը , որ հաստատուած է Բեթլէհէմի Պէլժոնի անուն կաթօղի բահանայի մը ջանիւք , և ուր կընդունուին ամեն կողմէ և ամեն ազգէ որբ աղայք , կ'երթան Սողոմոնի աւազաններն լողալու , յորոյ Աղաբէթի 15 տարեկան 1 լատին որբ մը լողալու ժամանակ կը խեղդուի :

— 10 ին դարձեալ նոյն գիւղին մէջ կը պատահի հետեւեալ տխուր գէպքը : Յոյն մեծատան մը համբիշի գործարանին մէջ , ուր շատ բանուորներ կ'աշխատին , աշխատութեան ժամանակ 10 տարեկան Յոյն բանաւոր աղայ մը հոն գտնուած լեցուն տորւճանակն ձեռքը կ'առնէ տեսնելու համար , առանց գիտնալու լեցուն լինելը . յանկարծ ատրճանակը կը պարպուի և գնտակը գիմացը եղող 1 լատին ձերուկի գործաւորի մը քամակէն մոտեւելով կուրծքէն դուրս կ'ելլէ . վերաւորեալը երկու ժամէն վերջը կը մեռնի , իսկ տղան երկիւղէն կը փախչի անմիջապէս և մինչեւ ցարդ աներեւելթ է :

— 16 ին Տեղւոյս Կառավարիչ Վրսեմ Բեթամիլ Փաշան ՚ի Կ. Պօլս մեկնեցաւ իւր տեղը փոխանորդ կարգելով տեղւոյս Սուհասէպէճին :

— 25 ին Յոսպէի մէջ Հայ երկու տասարդ մը երբ երկիւցան գէմ ալբաւաճ տուն կը տարուի , տանը մէջ մէջքի դանակը հանելով փայր կը խօթէ և հետեւեալ օրը կէս օրին կը մեռնի :

— 31 ին Էփէֆ զինուոր մի տկարութեան պատճառաւ կարող չը լինիր կրթութեան ժամանակ իւր ընկերաց հետ գտնուիլ : Հարկւրապետը կը մոտէ վրանին տակ , ուր խեղճ զինուորը պառկած կը լինի . կը հարցնէ թէ՛ ինչու կրթութեան չես գնացած , առայս իւր տկարութիւնը կը յայտնէ . հարկւրապետը չը հաւատար զինուորի խօսքին . ուստի սուտ ետ ասելով՝ կողքին ոտքով կը դարնէ . հարուածը մահաբեր կը լինի թշուառ գիւղացի զինուորին համար . փսոն զի շունչ տպառելով անմիջապէս կը մեռնի :

— Բեթլէհէմի Մենդեան Այրի վարագուրի ինդիրն երկար տարիներ շարունակուելէն զինի՝ ՚ի վերջոյ ներկայ ամայս մէջ Լատինք յաջողեցան կախել իրենց ուղած վարագորն Բ. Կրքնէն ուղղակի առ Տեղւոյս Կառավարչի Տեղապահն գրուած հրամանին համահա , որով պատուիրուած էր Հալոյ և Յունոց լուր չը տալ կախման ժամանակ : Յոյք անբացատրելի անտարբերութեամբ բոլորովին զիջան և Լատինաց նպատակին , մինչեւ անգամ իրենց կանթեղաց շուաններն պատերէն վերցնելով , որ առաջ ամենեւին այնպէս չէր , այլ վարագուրի մէջէն բացուած յատուկ ծակերով պաւն կապուած էին : Մէք Հայքս միայնակ մնացինք , և ընդգիտագրելու ժամանակն անցած էր : Այժմ մեր կանթեղաց շուաններն միայն մնացած են , որոյ մասին առաջարկութիւններ եղան որ վերցնենք Լատինաց և Յունաց նման , բայց հաճութիւն չը տուինք : Տեսնենք թէ ուր պիտի ե-

գերի սոյն խնդիրն :

— Յուշայ Երուսաղէմի Միտրանութեան վիճակն ստատիկ խառնութեան մէջ է : Մինչդեռ Կիրիլոս Պատրիարքն ձգելու և սքսորելու ժամանակ գրեթէ բոլոր Միտրանութիւնն միմարմին և մի հագի եղած էր, այժմ ընդհակառակն՝ իւրաքանչիւր միտրանական անդամ տարբեր մտածութեան և ինքնակալ կայութեան մէջ էր գլուխուի : Պրոկոպիոս ներկայ Պատրիարքն կը տեսնէ իւր շուրջ բոլորքուած խառնութեան հրդէհն, բայց իւր անտարբեր բնասութեամբ դադրեա անդրդուելի կը կարծէ իւր գահն :

Յուշայ Միտրանութեան սոյն վերջին երկամեայ կեանքն, շարժումներն և յեղաշրջումներն եթէ մտադիր զննութեան առնուի, պարզապէս կը տեսնուի, որ օտար քաղաքականութիւն մի այնպիսի գերեր կը խաղայ, որ մօտէն ամենեւին չը նշմարուիր, այլ հեռեւանքներն յառաջ գալէն ըզկնի միայն կ'ուշաբերին թէ՛ ենթարկեալք և թէ՛ ակնհասեալք :

Մինչդեռ Յոյն Միտրանութիւնն երգմամբ կ'երգնուր և զինքն կը նըզվէր բնաւ երբէք բերան չ'առնուլ Կիրիլոսի անունն իբրեւ Պատրիարքի անուն, այժմ խրտումներ կը նշմարուին զԿիրիլոս վերտօին Երուսաղէմի Պատրիարքական գահն հրաւիրելու : Արդէն ոմանք դիմած են առ Կիրիլոս զժողով իրենց արարմանց վերայ եւ շատերն ևս դիմելու վերայ են : Բայց կան այնպիսիք եւս, որոց համար Կիրիլոս և Պրոկոպիոս երկրորդական բաներ են, այլ իւրաքանչիւրն ուղղակի իւր պատրիարքանալու յատակագիծն կը դէծէ :

Կարող ենք տեսլ, որ Կիրիլոսի անկման ժամանակ հայրենասիրութիւնը և կրօնական անկախութեան ե-

ռանդն որոնչեի գերեասաններ ունեցաւ Յոյն Միտրանութեան մէջ, բայց երկամեայ կարճ չըջանին մէջ օտար քաղաքականութիւնն այնպիսի անգգալի կերպիւ վրդովեց և ջլատեց Միտրանութեան զօրութիւնն, որ այժմ նոյն իսկ հայրենասիրութեամբ վառուածներն յուսահատ վիճակի մէջ կը գտնուին և աւելի անձնական քան թէ միտրանական կեցութեան վերայ կը խորհին : Որչափ աշտըջութիւն և հեռատեսութիւն հարկուոր է ներկայ ժամանակի քաղաքագիտական բաղմակերպեան ճարտարամտութեանց զո՛հ չը լինելու համար :

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

Մահտեսի Յակոբ մահտեսի Կարապետեան Կարմրակապցի նուիրած է Ս. Աթոռոյս Թանգարանին մի մագաղաթիայ գրչագիր Սաղմոս, Թուական Նրն անցայտ, յատուկ նամակաւ տեղեկագրելով, որ սոյն Սաղմոսն եղած է Արք. Փաշայի անձնական մատենագարաւ նէն, և ինքն տեսնելով զայն աճուրդի հանուած իրերուն մէջ, գնած և զրկած է Ի Ս. Աթոռոս, հետեւեալ յիշատաղրով. «Յիշատակէ այսմագաղաթ Սաղմոսս յԱնայ գիւղէն Կարմրակապցի Մահտեսի Կարապետեան, Մահտեսի Յակոբոս. զայս Ս. Երուսաղէմայ Թանգարանին շնորհեցի. ով որ ընթեռնուկամ նայելու համար ձեռք առնէ, կը պարտաւորեմ որ յիշեցէ զհոգիս իմ մէկ Հայր Բրդէ- 1874. Յուլիո 5. Ի Կոստանդնուպօլիս » :

Յատուկ շնորհակալութեան արժանի են, ինչպէս բարեպաշտ Մահտեսի Յակոբն, նայեպէս և ամեն Աղ-

գայինք, որը կը փախարկին որ և իցէ
կերպիւ յիշատակ ունենալ Ս. Երու-
ստղէմի Ազգային Ս. Աթոռոյ մէջ, որ
միայն ընդհանուր Ազգի համակրու-
թեամբ կը պարծի օտարաց առջեւ:

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆ ՊԱՐՏՈՒՑ

Աշխատասիրութիւն

ՊԵՅՐՈՍԻ Ս. ՇԱՆՇԵԱՆՑ

Բ. ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Աթոռոյ Տպարանն սոյն ա-
մենակարեւոր հեղինակութիւնն երկ-
րորդ տպագրութեամբ 'ի լոյս ընծա-
յելալ' կը մատուցանէ ընթերցասի-
րաց, մանաւանդ գործողական վարչու-
թեանց խորին ուշադրութեան, որոց
շատերուն արդէն յայտնի է առաջին
տպագրութեան ջերմ ընդունելու-
թիւնն և ստիպւած ժամանակի մէջ ըս-
տառումն:

Բարոյագիտութեան ուսումն Ազ-

գային վերաշինու թեան և գործողական
յառաջադիմութեան հիմնաքարն է,
Ահա Գրքը մի, որ իւր օրհնելի տպարու-
նակութեամբ, նիւթոց ընտիր դատաւո-
րութեամբ և գիւրիմաց բացատրու-
թեամբ կարող է ամեն հասակի համար
օգտակար լինիլ, մանաւանդ, եթէ
իրեւ գոտ աւանդուի Ազգային ընդ-
հանուր գործողաց մէջ, ինչպէս արդէն
շատերուն մէջ կ'աւանդուի:

Ս. Աթոռաներկայ տպագրութիւնն
աղքատիկ մանուկներուն անգամ դիւ-
րամատչելի ընելու համար՝ սոյն երկ-
րորդ տպագրութեան գինն իջեցու-
ցած է, որ է Վեյ Դաւէիան, և կը ծախ-
ուի ինչպէս Ս. Աթոռոյ Գրատան,
նոյնպէս և Պօլսոյ Փօխանարդարանին
մէջ, և այս անգլիկէն ուղղակի կարող
են ստանալ նաև գաւառական Ազ-
գայինք:

Թէյսիյրիմա, վէ թեսհիյի տիյք-
թէ, ճիլտի էվիլէլ, ալսինքն, դիւրու-
թիւն տաճկական տիյքթէի. ըստ
բուն գրաւոր հիւման, արդի քիթա-
դէթին տաճկերէնի. վաւերացմամբ
մէարիֆի. կը ծախուի բոլոր Հայ գը-
րաւաճառաց քով:

Ի 4ին 1 քարէ արծաթի Դճիք: